

KAPITOLA ŠESTÁ

TŘÍDICÍ STROJ

Je-li je meritokracie problém, jaké je řešení? Měli bychom přijímat lidi do zaměstnání na základě protekce či různých předsudků a nikoli podle jejich schopností danou práci zvládnout? Měli bychom se vrátit do doby, kdy prestižní univerzity přijímaly privilegované synky z bílých protestantských dobře situovaných rodin, téměř bez ohledu na jejich studijní předpoklady? Nikoli. Překonat tyranii zásluh neznamena, že by zásluhy neměly hrát v alokaci pracovních míst a společenských rolí vůbec žádnou úlohu.

Znamená to naopak přehodnotit způsob, jakým vnímáme úspěch, a zpochybnit meritokratickou ješitnost, že na vrchol se ti nejlepší dostali vlastním přičiněním. A znamená to postavit se nerovnosti majetku a společenské úcty, jež jsou ve jménu meritokracie obhajovány, přitom živí zášť, otravují politiku a rozdělují nás. Přehodnocení by se také mělo zaměřit na dvě oblasti života, které jsou pro meritokratickou koncepci úspěchu stěžejní: vzdělání a práci.

V další kapitole se pokusím ukázat, jak tyranie zásluh podkopává úctu k práci a jak je možné ji obnovit. V této kapi-

tole ukáží, jak se vysokoškolské vzdělání stalo třídícím strojem, který slibuje společenskou mobilitu na základě zásluh, avšak upevňuje privilegia a prosazuje postoje k úspěchu, jež jsou zhoubné pro pospolitost, kterou vyžaduje demokracie.

Vysoké školy a univerzity stojí v čele systému, jímž moderní společnost alokuje příležitosti. Propůjčují absolventům reputaci, která zaručuje přístup k dobře placeným místům a prestižním postům. Pro vysokoškolské vzdělání má ovšem tato role dvě strany mince.

Z vysokých škol a univerzit jsme učinili srdce meritokratické aspirace, a tím jsme jim propůjčili obrovskou kulturní autoritu a prestiž. Z přijímacího řízení na elitní školy se stal předmět horečnatých ambicí a řadě amerických univerzit to umožnilo nashromáždit mnohamiliardové fondy. Nicméně proměnit tyto instituce v obrannou zeď meritokratického řádu asi není dobré pro demokracii, pro studenty, kteří soupeří, aby se na ně dostali, a nakonec ani pro školy samotné.

MERITOKRATICKÝ PUČ JAMESE CONANTA

Představa soutěživých přijímacích zkoušek na vysoké školy coby brány k příležitostem je dnes vnímána tak všeobecně, že se často zapomíná na její relativní novost. Meritokratická mise amerického vyššího školství započala poměrně nedávno, jde o produkt padesátých a šedesátých let dvacátého století. Během prvních desetiletí dvacátého století záviselo přijetí na Harvard, Yale a Princeton, tedy vlivnou „velkou trojku“ prestižních amerických univerzit, převážně na tom, zda člověk navštěvoval některou ze soukromých středních internátních škol, jež sloužily zámožným rodinám protestantské elity. Akademické schopnosti měly menší váhu než správný společenský původ a dostatečné finance na školné. Každá vysoká škola měla vlastní přijímací zkoušky, ale i ty byly dle potřeby upravovány, takže bylo nakonec stejně přijato mnoho z těch, kteří nedosáhli na minimální počet bodů. Ženy nepřicházely v úvahu, studenti tmavé pleti nesměli na Princeton, ale i na

Harvardu a Yale jich bylo jen pár, počet židovských studentů omezovaly formální či neformální kvóty.³¹⁴

Koncept elitních vysokých škol coby meritokratických institucí, jejichž účelem je rekrutovat a připravovat nejtalentovanější studenty z jakéhokoli prostředí, aby se z nich stali vůdci společnosti, našel asi nejvlivnější podobu ve čtyřicátých letech dvacátého století v díle harvardského rektora Jamese Bryanta Conanta. Tohoto chemika, jenž během druhé světové války působil jako vědecký poradce Projektu Manhattan, znepokojovalo, že se na Harvardu, ale i v celé americké společnosti utváří dědičná vyšší společenská vrstva. Podobná elita byla podle něj v rozporu s americkými demokratickými ideály, navíc nevhodná k vládnutí v době, kdy země potřebovala více než kdy předtím hlavně inteligenci a vědeckou zdatnost.

Nicholas Lemann, autor velmi poučných dějin testování v americkém vyšším školství, dává Conantův náhled do širšího kontextu. Na Harvardu a dalších předních univerzitách „udávali tón společenskému životu bohatí, lehkovážní mladíci se sluhy, jejich životy se točily kolem večírků a sportu, nikoli studia“. Tito muži pak ovládali přední právnické firmy, banky na Wall Street, působili v diplomacii, výzkumu, nemocnicích a na univerzitách.³¹⁵

Všechna dobrá místa byla vyhrazena pro členy jisté skupiny... výhradně muže, z východního pobřeží, z vysoce postavených protestantských rodin, vzdělané na soukromých školách... Žádní katolíci, ani Židé, tedy až na pár případů, od nichž se ovšem vyžadovalo, aby dokonale zahladili stopy po sebemenším přízvuku či jiných očividných projevech své cizí kultury. Ne-bílí se v blízkém okolí elity vůbec nevyskytovali, takže jejich vyloučení ani nebylo nutné. A dokonce ani nejkrajnějším společenským reformátorům té doby nepřišlo na mysl navrhnout, že by se na vedení státu měly běžně podílet i ženy.³¹⁶

314 Jerome Karabel: *The Chosen: The Hidden History of Admission and Exclusion at Harvard, Yale, and Princeton*, Boston: Houghton Mifflin 2005, s. 21-23, 39-76, 232-236.

315 Nicholas Lemann: *The Big Test: The Secret History of the American Meritocracy*, New York: Farrar, Straus and Giroux 1999, s. 7.

316 Ibid., s. 8.

Conant si přál tuto dědičnou elitu svrhnout a nahradit ji elitou meritokratickou. Jeho cílem podle Lemanna bylo

svrhnout existující nedemokratickou americkou elitu a nahradit ji novou, tvořenou inteligentními, výborně kvalifikovanými, společensky angažovanými lidmi, již by pocházeli ze všech vrstev a společenských zázemí. Tito lidé (vlastně muži) by vedli stát. Řídili by velké technické organizace, jež by tvořily páteř Spojených států konce 20. století a vytvořili by, poprvé v historii, organizovaný systém, jenž by poskytoval příležitost všem Američanům.³¹⁷

Podle Lemannových slov šlo o „odvážný plán na změnu elit a společenské struktury země – vlastně jakýsi tichý, ovšem plánovaný státní převrat“.³¹⁸

Aby však Conant mohl tento meritokratický převrat realizovat, potřeboval způsob, jak identifikovat nejslibnější středoškolské studenty bez ohledu na jejich původ a získat je pro elitní vysokoškolské vzdělání. Začal tím, že na Harvardu vytvořil stipendijní program pro talentované studenty státních škol na Středozápadě, kteří měli být vybíráni na základě testu intelektuálních schopností. U testu trval Conant na tom, aby měřil přirozenou inteligenci a nikoli zvládnutí akademických předmětů. Tím se chtěl vyhnout zvýhodňování těch, kteří předtím navštěvovali privilegovaná soukromá vzdělávací zařízení. Za tímto účelem vybral test studijních předpokladů (SAT), což byl test inteligence, který během první světové války používala armáda.

Časem se Conantův stipendijní program rozšířil na studenty po celé zemi. Test, který se používal pro výběr, se nakonec začal používat pro přijímací řízení na vysoké školy a univerzity napříč Spojenými státy. Jak poznamenává Lemann, z testu SAT „se stal nejen způsob, jak rozdat pár stipendií na Harvardu, ale základní mechanismus třídění americké populace“.³¹⁹

³¹⁷ Ibid., s. 5-6.

³¹⁸ Ibid.

³¹⁹ Ibid., s. 28.

Conantův pokus transformovat Harvard v meritokratickou instituci byl součástí širšího plánu přetvořit americkou společnost na základě meritokratických principů. Svou vizi předložil v projevu „Vzdělání pro beztrždní společnost“, jež přednesl na Kalifornské univerzitě a publikoval v časopise *The Atlantic* v roce 1940. Conant chtěl v americké společnosti znovu oživit princip rovnosti příležitostí, tehdy ohrožený „rozvojem dědičné aristokracie nadbytku“. Citoval harvardského historika Fredericka Jacksona Turnera, který tvrdil, že uzavření hranice odřízlo Američanům tradiční cestu k příležitostem: k možnosti posouvat se dál na západ, obdělávat zde půdu a vlastní pílí a vynalézavostí se vypracovat bez omezování třídní hierarchií. „Nejcharakterističtější skutečností“ raného období americké demokracie, psal Turner, „byla svoboda jedince prosadit se v rámci podmínek společenské mobility“.³²⁰

Turner, jenž psal na konci devatenáctého století, byl pravděpodobně vůbec první, kdo termín „společenská mobilita“ použil.³²¹ Conant tento koncept nazýval „jádro mého argumentu“ a používal jej k definici svého ideálu beztrždní společnosti.

Vysoký stupeň sociální mobility je esencí amerického ideálu beztrždní společnosti. Pokud velký počet mladých lidí může rozvíjet vlastní schopnosti nezávisle na ekonomickém postavení svých rodičů, pak je společenská mobilita vysoká. Pokud je, na druhou stranu, budoucnost mladého muže či ženy zcela determinována vrozeným privilegiem či jeho absencí, společenská mobilita neexistuje.³²²

320 James Bryant Conant: Education for a Classless Society: The Jeffersonian Tradition, *The Atlantic*, květen 1940, theatlantic.com. Conantův citát z Turnera o společenské mobilitě pochází z článku Contributions of the West to American Democracy, *The Atlantic*, leden 1903, přetištěno in: Frederick Jackson Turner: *The Frontier in American History*, New York: Henry Holt 1921, s. 266.

321 Ohledně prvního užití termínu „společenská mobilita“ u Turnera viz Christopher Lasch: *The Revolt of the Elites and the Betrayal of Democracy*, New York: W. W. Norton 1995, s. 73. Viz také Lemann: *The Big Test*, s. 48. Charles W. Eliot, rektor Harvardovy univerzity v letech 1869 až 1909, použil termín „společenská mobilita“ ve své eseji z roku 1897 *The Function of Education in a Democratic Society*, citováno in: Karabel: *The Chosen*, s. 41.

322 Conant: Education for a Classless Society.

Pokud je společenská mobilita vysoká, vysvětluje Conant, „synové a dcery musejí a mohou usilovat o dosažení své vlastní úrovně, musejí se domoci vlastních ekonomických odměn a ucházet se o zaměstnání nehledě na to, co kdy dokázali jejich rodiče“.³²³

Co by však v případě absence otevřené hranice mohlo sloužit jako nástroj mobility, již proměnlivá, beztrídní společnost vyžaduje? Conantova odpověď zní: vzdělání. Stále více Američanů navštěvovalo střední školu a středoškolský systém se tak stával „obrovským hnacím motorem“, který, pokud by byl správně seřízen, nám může „pomoci znovu se chopit... příležitosti, což je dar, jenž byl kdysi příslibem hranice“.

Podle Conantovy vize však příležitost, již umožnila široká středoškolská základna, nespočívala ani tak v poskytovaném vzdělání jako spíše v tom, že představovala šanci na uspořádání a roztrídění studentů coby kandidátů na vysokoškolské vzdělání. Ve vysoce industrializované společnosti „musíme hodnotit schopnosti, musíme rozvíjet nadání, udávat směr ambicím. To je úloha našich státních škol“.³²⁴

Conant byl sice přesvědčen o tom, že je důležité vzdělávat všechny budoucí občany coby členy politické demokracie, tento občanský účel státních škol však byl vzhledem k jejich třídicí funkci podružný. Důležitější než vzdělávat mladé lidi coby občany bylo připravit je „vstoupit na první příčku co nejvhodnějšího žebříčku příležitosti“. Conant uznával, že tato třídicí role „se může pro náš vzdělávací systém jevit jako obrovské břemeno“, ale doufal, že státní školy by mohly být „přebudovány za tímto specifickým účelem“.³²⁵ Státní školy nabízely pro novou meritokratickou elitu širokou náborovou základnu.

Pro svou myšlenku vybrat z každé generace ty, kteří se pro vysokoškolské vzdělání a vedení společnosti hodí nejlépe, využil Conant respektovaného spojence: Thomase Jeffersona. Jefferson, podobně jako Conant, odmítal aristokracii založenou na majetku a původu a chtěl ji nahradit aristokracií zásluh

323 Ibid.

324 Ibid.

325 Ibid.

a talentu. Jefferson rovněž věřil, že dobře navržený vzdělávací systém by mohl být mechanismem pro „výběr mladých génů z chudších tříd“. Příroda nesvěřila talent pouze bohatým, ale „rozptýlila ho rovnoměrně“ mezi všechny vrstvy společnosti. Naším úkolem bylo ho odhalit a rozvíjet tak, aby ti nejtalantovanější a nejctnostnější mohli být vzděláváni a připravováni na vládu.³²⁶

Jefferson v tomto smyslu navrhl systém veřejného vzdělání ve Virginii. Ti, kteří by si vedli nejlépe na základní škole, by byli vybráni, aby „za veřejné prostředky obdrželi vyšší stupeň vzdělání na okresní škole“. A ti, kteří by posléze vynikli tam, by pak obdrželi stipendium na Koleji Williama a Mary a stali by se vůdci společnosti. „Hodnotu a mimořádný talent bychom tak vypátrali v každých životních podmínkách a dokonale bychom je díky vzdělání připravili na porážku bohatství a původu ve veřejných funkcích.“³²⁷

Jeffersonův plán realizován nebyl, nicméně Conantovi nabídl inspirativního předchůdce selektivního systému vyššího vzdělání. Byl to systém založený na rovnosti příležitosti a sociální mobilitě. Jefferson samozřejmě žádný z těchto termínů nepoužil. Místo toho psal o „přirozené aristokracii“ talentu a ctnosti, které – jak doufal – překonají „umělou aristokracii založenou na majetku a původu“.³²⁸ A svůj kompetitivní plán stipendií popisoval jazykem, který by v Conantově demokratičtější době působil poněkud neuváženě: „Každoročně oddělíme dvacet nejlepších talentů od braku a ty budeme na státní útraty vzdělávat.“³²⁹

326 Ibid. Conant cituje Jeffersona, *Notes on the State of Virginia* (1784), ed. William Peden, Chapel Hill: University of North Carolina Press 1954, Body 14 a 19.

327 Ibid.

328 Thomas Jefferson Johnu Adamsovi, 28. října 1813, in: Lester J. Cappon, ed.: *The Adams-Jefferson Letters: The Complete Correspondence between Thomas Jefferson and Abigail and John Adams*, Chapel Hill: University of North Carolina Press 1959.

329 Jefferson: *Notes on the State of Virginia* (1784).

NÁZNAKY TYRANIE ZÁSLUH

Z dnešního pohledu zdůrazňuje Jeffersonův nevybíravý jazyk dva potenciálně nepřijatelné rysy meritokratického systému vzdělání, jež náš jazyk společenské mobility a rovnosti příležitostí zastírá: za prvé proměnlivá, mobilní společnost založená na zásluhách, jakkoli jsou tyto protipólem dědičné hierarchie, není protipólem nerovnosti; naopak, legitimizuje nerovnosti, jež pocházejí ze zásluh a nikoli z původu. Za druhé systém, který oslavuje a odměňuje „největší talenty“ má tendenci znevažovat zbytek, ať už implicitně nebo explicitně, coby „brak“. Jefferson sice navrhoval štědré schéma stipendií, nicméně nabídl zároveň i první případ naší vlastní meritokratické tendence oceňovat „chytré“ a stigmatizovat „hloupé“.

Conant se k těmto dvěma zmíněným možným výhradám vůči meritokratickému řádu vyjádřil, především však k té první. Co se týče nerovnosti, otevřeně připustil, že jeho ideál beztřídní společnosti nemá za cíl rovnoměrnější rozdělení příjmů a majetku. Usiloval o společnost s větší mobilitou, nikoli o společnost rovnější. Nešlo mu o zmírnění rozdílů mezi bohatými a chudými, ale o to, aby byla zajištěna výměna míst v rámci ekonomické hierarchie z jedné generace na druhou, přičemž jedni si oproti svým rodičům polepší, jiní pohorší. „Pro jednu, možná i dvě generace mohou existovat značné rozdíly v ekonomickém postavení stejně jako extrémní diference zaměstnání, aniž by vznikaly třídy.“ Moc a privilegia můžou být nerovné pod podmínkou, že se „na konci každé generace automaticky redistribuují“.³³⁰

Pokud jde o onu odpornou představu oddělování „talentů“ od „braku“, Conant si nemyslel, že by třídění, které navrhuje, valorizovalo vybrané a znevažovalo zbytek. „Musíme vyjít z předpokladu, že neexistují žádná vzdělanostní privilegia, dokonce ani na té nejvyšší úrovni. Žádná jednotlivá skupina by neměla mít výsadní společenské postavení.“³³¹

³³⁰ Ibid.

³³¹ Citováno in: Lemann: *The Big Test*, s. 47. Lemann tento Conantův citát získal z nevydané knihy, kterou Conant sepsal na počátku 40. let 20. století: James Bryant Conant: *What We Are Fighting to Defend*,

Ukázalo se, že Conant byl v obou případech příliš optimistický. Vytvoření meritokratické podoby vyššího vzdělání nepřineslo beztrádní společnost, ani se nezamezilo podceňování těch, kteří z něj byli vyřazeni kvůli nedostatku talentu. Někteří by mohli namítnout, že tento vývoj prostě jen odráží selhání v realizaci meritokratických ideálů. Jenže jak Conant přiznal, vytrdit talent a usilovat o rovnost jsou dva různé projekty.

Conantova meritokratická vize byla egalitářská v tom smyslu, že chtěl otevřít Harvard a další elitní univerzity nejtalentovanějším studentům v zemi, ačkoli pocházeli ze skrovných společenských a ekonomických podmínek. To byl jistě ušlechtilý cíl v době, kdy na prestižních univerzitách převládali studenti z tradičně privilegovaných rodin. Conant nicméně nezamýšlel rozšířit přístup k vyššímu vzdělání. Nechtěl navýšit počet studentů na vysokých školách; chtěl prostě jen zajistit, aby ti, kteří se zde vzdělávají, byli skutečně ti nejschopnější. Zemi „by prospělo, kdyby se zbavila alespoň čtvrtiny, možná i poloviny těch, kteří se nyní ke studiu na univerzitě přihlásili,“ napsal v roce 1938, „a kdyby jejich místo zaujali talentovanější.“ V souladu s tímto názorem se stavěl proti zákonu o vzdělání, předloženém F. D. Rooseveltem v roce 1944, jenž poskytoval bezplatné vysokoškolské vzdělání navrátilivším se veteránům. Národ nepotřebuje více vysokoškoláků, domníval se Conant, ale potřebuje lepší.³³²

Za dvě desetiletí, kdy Conant působil na Harvardu jako rektor, však přijímací řízení jím prosazované meritokratické ideály nenaplnilo. Na konci jeho funkčního období počátkem padesátých let Harvard stále jen zřídka odmítal syny svých absolventů – konkrétně přijímal 87 % z nich.³³³ Škola dál preferovala zájemce z elitních internátních škol v Nové Anglii a většinu z nich přijali, zatímco na zájemce ze státních škol uplatňovali mnohem vyšší akademické standardy. Bylo to zčásti proto, že studenti ze soukromých přípravných škol byli „platicími hosty“, kteří nepotřebovali finanční pomoc, ale

nevydáno – rukopis, Harvard University Archives, Box 30, sebrané dílo Jamese B. Conanta.

332 Karabel: *The Chosen*, s. 152; Lemann: *The Big Test*, s. 59.

333 Karabel: *The Chosen*, s. 174, 189.

také proto, že jejich „lepší“ původ přinášel elitním univerzitám kulturní prestiž, které si stále ještě považovaly.³³⁴ Omezení ohledně přijímání židovských studentů se tiše uvolňovala, nikoli však zcela zrušila, což odráželo stále ještě panující obavy, že příliš mnoho Židů „by odradilo protestantské hochy z vyšší třídy, o které Harvard stál nejvíce“.³³⁵ Přijímání žen a pokusy získat studenty z rasových a etnických menšin byly stále ještě hubou budoucnosti.

CONANTŮV MERITOKRATICKÝ ODKAZ

V době Conantova působení na Harvardu škola jeho meritokratické ideály sice úplně nerealizovala, ony ale postupně definovaly americké vysokoškolské vzdělání. Argumenty týkající se role vysokých škol a univerzit v demokratické společnosti, jež ve čtyřicátých letech dvacátého století prosazoval, se staly běžně přijímanými názory současnosti. Dnes už o nich nikdo nediskutuje a coby rutinní rétorická klišé přešly do promočních projevů a veřejných vystoupení rektorů: vysokoškolské vzdělání by mělo být otevřeno talentovaným studentům ze všech společenských a ekonomických poměrů, ideálně bez ohledu na jejich schopnost si ho platit. Ačkoli pouze ty nejbohatší vysoké školy si mohou dovolit přijímat studenty zcela bez ohledu na finanční aspekty, panuje všeobecná shoda, že základem přijímacího řízení by měly být zásluhy, nikoli majetek. Zatímco většina škol hodnotí zájemce o studium z celé řady hledisek, včetně akademických předpokladů, charakteru, sportovní zdatnosti či mimoškolních aktivit, akademické zásluhy se měří pouze podle známek ze střední školy a výsledku zkoušky studijních předpokladů, tedy standardizovaného testu intelektuální způsobilosti, který prosadil právě Conant.

Jistě, o významu zásluh se vedou ostré spory. V debatách o pozitivní diskriminaci například někteří tvrdí, že počítat rasu a etnický původ mezi faktory u přijímacích zkoušek princip zásluh porušuje, jiní namítají, že schopnost přinést do

³³⁴ Ibid., s. 188.

³³⁵ Ibid., s. 172, 193-97.

třídy a širší společnosti specifické životní zkušenosti a hlediska je zásluha pro poslání univerzit relevantní. Nicméně už to, že naše diskuse ohledně přijímacího řízení se obvykle týkají argumentů o zásluhách, poukazuje na sílu meritokratických ideálů.

Zřejmě nejvíce zakořenila Conantova myšlenka vysokoškolského vzdělání coby primárního klíče k příležitostem, zdroje společenské mobility, jenž neustále společnost udržuje v pohybu tím, že všem studentům, nehledě na jejich společenské nebo ekonomické zázemí, nabízí šanci se vypracovat tak vysoko, jak jim to jejich nadání umožní. Rektori vysokých škol, inspirovaní touto myšlenkou, nás až rituálně upozorňují, že kvalita a příležitosti jdou ruku v ruce. Čím méně společenských a ekonomických překážek ke studiu na vysoké škole, tím větší je schopnost škol rekrutovat nejlepší studenty a připravit je na úspěšnou kariéru. Každá nová třída, která dorazí do kampusu na každoroční přípravný kurz, je zahrnována chválou za kvalitu, rozmanitost, talent a snahu, jež vedly k úspěšnému zvládnutí přijímacích zkoušek.³³⁶

Z hlediska rétoriky a filosofie vítězí Conantova meritokratická ideologie na plné čáře. Jen to nedopadlo, jak očekával.

VÝSLEDKY TESTU STUDIJNÍCH PŘEDPOKLADŮ A MAJETEK

Za prvé se ukazuje, že test studijních předpokladů neměří studijní předpoklady či přirozenou inteligenci nezávisle na společenském či pedagogickém zázemí. Naopak, výsledky testu do značné míry souvisejí s majetkovými poměry. Čím vyšší je příjem rodiny, tím vyšší je vaše skóre. S každou další příčkou pomyslného příjmového žebříčku se zvyšuje i průměrné skóre v testu.³³⁷ Obzvláště propastný rozdíl je u výsledků, s nimiž mají

³³⁶ Viz Andrew H. Delbanco: What's Happening in Our Colleges: Thoughts on the New Meritocracy, *Proceedings of the American Philosophical Society* 156, č. 3 (září 2012), s. 306-7.

³³⁷ Andre M. Perry: Students Need More Than an SAT Adversity Score, They Need a Boost in Wealth, *The Hechinger Report*, 17. května 2019, brookings.edu, Obr. 1; Zachary A. Goldfarb: These Four Charts Show How

studenti naději dostat se na výběrové školy. Pocházíte-li z rodiny, jejíž průměrný roční příjem je vyšší než 200 000 dolarů, vaše šance dosáhnout 1400 a více bodů (z 1600) je jedna ku pěti. Pocházíte-li z chudé rodiny (příjem menší než 20 000 dolarů za rok), vaše šance je jedna ku padesáti.³³⁸ Ti s nejlepšími výsledky jsou rovněž z valné většiny děti rodičů s vysokoškolským vzděláním.³³⁹

Kromě obecných výhod týkajících se vzdělání, které mohou nabídnout dobře situované rodiny, vylepšují privilegovaným studentům skóre v testu ještě přípravné kurzy a soukromí učitelé. Někteří (například na Manhattanu) si účtují za individuální lekci až 1000 dolarů za hodinu. Meritokratická soutěž u přijímacích zkoušek na vysoké školy se v posledních desetiletích vystupňovala a z doučování a přípravného testování se stal miliardový byznys.³⁴⁰

the SAT Favors Rich, Educated Families, *The Washington Post*, 5. března 2014, washingtonpost.com. Komise pro přijímací zkoušky na vysokou školu zveřejnila poslední údaje týkající se průměrných skóre v SAT testu v závislosti na rodinném příjmu v roce 2016. Viz College-Bound Seniors, Total Group Profile Report, 2016, secure-media.collegeboard.org, Tabulka 10.

³³⁸ Paul Tough: *The Years That Matter Most: How College Makes or Breaks Us*, Boston: Houghton Mifflin Harcourt 2019, s. 171, citaci z nepublikované analýzy dat Komise pro přijímací zkoušky (College Board) provedl James Murphy, tutor, testový poradce a spisovatel.

³³⁹ Daniel Markovits: *The Meritocracy Trap*, New York: Penguin Press 2019, s. 133, citace Charlese Murraye: *Coming Apart*, New York: Crown Forum 2012, s. 60, jenž uvádí, že 87 % studentů, kteří v roce 2010 složili zkoušku SAT se skórem přesahujícím 700 v matematické a jazykové části, mělo alespoň jednoho rodiče s vysokoškolským vzděláním a 56% mělo jednoho rodiče se středoškolským vzděláním. Murray dále uvádí (s. 363), že tyto nepublikované údaje a procenta byly poskytnuty Komisí pro přijímací zkoušky na vysoké školy (College Board). S pomocí dat shromážděných mezi rokem 1988 a 90. léty 20. století zjistili autoři Anthony P. Carnevale a Stephen J. Rose, že z celkového počtu studentů, jejichž skóre přesáhlo 1300 (tj. nejúspěšnějších 8 %), pocházelo 66 % z dobře situovaných rodin (horní kvartil z hlediska rodinného příjmu a vzdělání), ale pouze 3 % pocházela z hůře situovaných rodin (spodní kvartil). Viz Carnevale a Rose: Socioeconomic Status, Race/Ethnicity, and Selective College Admission, in: Richard B. Kahlenberg, ed.: *America's Untapped Resource: Low-Income Students in Higher Education*, New York: Century Foundation 2004, s. 130, Tabulka 3.14.

³⁴⁰ Douglas Belkin: The Legitimate World of High-End College Admissions, *The Wall Street Journal*, 13. března 2019, wsj.com; Dana Goldstein a Jack Healy: Inside the Pricey, Totally Legal World of College Consultants, *The New York Times*, 13. března 2019, nytimes.com; James Wellemeyer:

Komise pro přijímací zkoušky na vysoké školy (College Board), která testy studijních předpokladů spravuje, po celá léta trvala na tom, že měří všeobecné předpoklady a že výsledky žádným doučováním ovlivněny nejsou. Teprve nedávno však přestala cokoli předstírat a ve spolupráci s Khan Academy začala zdarma poskytovat online procvičování testu všem, kteří ho chtějí absolvovat. To byl sice záslužný čin, ovšem narovnání podmínek v přípravě na test rozhodně nepřinesl, jakkoli členové komise doufali a tvrdili opak. Asi nepřekvapí, že tuto online pomoc více využívali studenti z rodin s vyššími příjmy a vzděláním než studenti z rodin znevýhodněných, tudíž rozdíl ve skóre privilegovaných studentů byl nakonec oproti zbytku ještě větší.³⁴¹

Pro Conanta znamenal test předpokladů či IQ příslib nástroje pro měření akademických schopností nezatížený nevýhodami ve vzdělání, ani výkyvy ve známkách ze střední. Proto si také pro výběr stipendistů zvolil test studijních předpokladů. Asi by byl sám překvapený, kdyby se dozvěděl, že mnohem lepším indikátorem u studentů z nízkopříjmových rodin, kteří měli šanci uspět ve vysokoškolském studiu, jsou známky ze střední školy, a nikoli skóre v SAT.

Srovnávat prognostickou schopnost testových výsledků a známek je zapeklitá věc. U dvou třetin studentů jsou víceméně shodné. Nicméně u těch, jejichž výsledky v testu studijních předpokladů známkám ze školy neodpovídají, pomáhá test privilegovaným a ubližuje znevýhodněným.³⁴²

I když známky ze střední školy s rodinným příjmem také do jisté míry souvisejí, v případě skóre v testu studijních předpokladů je tato míra ještě vyšší. Zčásti je to tím, že navzdory dlouho opakovaným tvrzením ze strany organizátorů testu je možné test nacvičit. Pomáhá soukromé doučování a objevilo se i nové profitující odvětví, jež středoškolákům nabízí všemožné figly a triky, díky nimž si mohou v testu skóre vylepšit.³⁴³

Wealthy Parents Spend up to \$10 000 on SAT Prep for Their Kids, *MarketWatch*, 7. července 2019, marketwatch.com; Markovits: *The Meritocracy Trap*, s. 128-129.

341 Tough: *The Years that Matter Most*, s. 86-92.

342 Ibid., s. 172-182.

343 Ibid.

MERITOKRACIE UPEVŇUJE NEROVNOST

Za druhé, meritokratický systém přijímacích zkoušek prosazovaný Conantem nevedl oproti jeho očekávání k beztrždní společnosti. Nerovnost příjmů a majetku se od čtyřicátých a padesátých let dvacátého století prohlubovala a společenská mobilita, kterou Conant viděl coby lék na stratifikovanou společnost, se nekonala. Majetní a nemajetní si s příchodem další generace svoje místa nevyměňovali. Jak jsme viděli, relativně málo dětí chudých se propracuje k blahobytu a relativně málo dětí majetných se propadne pod úroveň střední třídy. Nehledě na americký sen, v němž se chudák stává boháčem, je vzestupná mobilita ve Spojených státech méně běžná než v mnoha evropských zemích a ani v posledních desetiletích nic nenasvědčuje tomu, že by došlo ke zlepšení.

Ještě důležitější je, že se vysokoškolské vzdělání v éře meritokracie nestalo hnacím motorem společenské mobility, ale naopak: posílilo výhody, jež privilegovaní rodiče předávají svým dětem. Samozřejmě, demografický a akademický profil studentů elitních vysokých škol se od čtyřicátých let vylepšil. Dědičná aristokracie bílých anglosaských protestantů, již se Conant snažil nahradit, už nepřevládá. Ženy jsou přijímány za stejných podmínek jako muži, školy aktivně podporují rasovou a etnickou diverzitu a zhruba polovina současných studentů prestižních amerických univerzit se považuje za barevné.³⁴⁴ Kvóty a neformální postupy limitující přijímání židovských studentů, které převládaly během první poloviny dvacátého století, vymizely.

Zvýhodňování mladých mužů z elitních internátních škol, jež dlouhou dobu praktikoval Harvard, Yale i Princeton, začalo v šedesátých a sedmdesátých letech ustupovat. Stejně

³⁴⁴ Kupříkladu na Princetonu se 56 % studentů ročníku s ukončením studia v roce 2023 (Class of 2023) identifikuje jako barevní. Viz Princeton University Office of Communications: Princeton Is Pleased to Offer Admission to 1895 Students for Class of 2023, 28. března 2019, princeton.edu. Na Harvardu se pro stejný ročník uvádí 54 %. Viz statistiky přijímacích zkoušek, Harvard College Admissions and Financial Aid, college.harvard.edu. Informace o dalších prestižních univerzitách viz Amy Kaplan: A Breakdown of Admission Rates Across the Ivy League for the Class of 2023, *The Daily Pennsylvanian*, 1. dubna, 2019, thedp.com.

tak rutinní přijímání minimálně kvalifikovaných synků bývalých absolventů prestižních univerzit. Akademické standardy se zlepšily a medián testu studijních předpokladů stoupl. Nejbohatší vysoké školy a univerzity zavedly přijímací zkoušky bez ohledu na finanční situaci uchazeče a politiku štědré finanční podpory, čímž odstranily hlavní finanční překážku pro studenty ze skrovných poměrů.

To vše jsou nesporné úspěchy. Přesto však meritokratická revoluce ve vyšším vzdělání nepřinesla společenskou mobilitu a rozsáhlejší příležitosti, jak její první zastánci očekávali a jak vůdčí osobnosti v oboru vzdělávání a politici stále slibují. Americké výběrové vysoké školy a univerzity vypudily samolibou dědičnou elitu, jež si na ně osobovala právo a jež tolik znepokojovala Conanta. Nicméně tato aristokracie dědičného privilegia ustoupila meritokratické elitě, která je dnes stejně privilegovaná a hluboce zakořeněná jako ta, kterou nahradila.

Ačkoli je dnešní společnost mnohem inkluzivnější z hlediska pohlaví, rasy a etnického původu, meritokratická elita nevytvořila její proměnlivou, mobilní podobu. Místo toho dnes odborně kvalifikované třídy našly způsob, jak předávat svá privilegia potomkům – nikoli prostřednictvím odkázaného majetku, ale tím, že je vybaví výhodami, jež v meritokratické společnosti determinují úspěch.

Navzdory své nedávno objevené roli arbitra příležitosti a motoru vzestupné mobility vysokoškolské vzdělání neposkytlo podstatnou protiváhu vzrůstající nerovnosti poslední doby. Vezměme si současnou sociální skladbu vysokoškolského vzdělání, zvláště v těch nejvýběrovějších oblastech:

- Většina studentů výběrových vysokých škol a univerzit pochází ze zámožných rodin; jen velmi málo má nízkopříjmový původ. Více než 70 % těch, kteří navštěvují zhruba sto nejkonkurenčnějších škol ve spojených státech, pochází z horní čtvrtiny příjmové škály; pouze 3% studentů pochází ze spodní čtvrtiny.³⁴⁵

345 Studie zaměřená na 146 nejvýběrovějších vysokých škol a univerzit zjistila, že 74 % studentů pochází z horní čtvrtiny socioekonomické škály. Carnevale a Rose: Socioeconomic Status, Race/Ethnicity, and Selective College Admissions, s. 106, Tabulka 3.1. Podobná studie

Majetkové rozdíly jsou v případě přijímacích zkoušek nejvíce patrné u těch nejlepších. Na prestižní vysoké školy jako Stanford, Duke a další místa se dostane víc studentů z nejbohatšího 1 % rodin než z celé spodní poloviny škály v zemi. Na Yale a Princetonu pochází jen asi jeden student z padesáti z chudé rodiny (spodních 20 %).³⁴⁶ Pocházíte-li z bohaté rodiny (nejvyšší 1 %), vaše šance chodit na prestižní vysokou školu jsou 77krát vyšší, než kdybyste pocházeli z chudé rodiny (spodních 20 %). Většina mladých ze spodní poloviny příjmové škály vystuduje dvouletou vysokou školu nebo vůbec žádnou.³⁴⁷

V posledních dvaceti letech nabízejí elitní soukromé vysoké školy štědrú finanční podporu a také federální vláda navýšila financování vysokoškolského studia pro studenty ze skrovných poměrů. Například Harvard nebo Stanford nyní nabízejí zdarma školné, ubytování i stravu jakémukoli studentovi, jehož rodina si ročně nevydělá víc než 65 000 dolarů. Navzdory těmto opatřením se však od roku 2000 podíl studentů z nízkopříjmových rodin na výběrových školách příliš nezměnil a v některých případech se dokonce snížil. Procento „první generace“ studentů (tj. jsou první z rodiny, kdo navštěvuje vysokou školu) dnes na Harvardu není o nic vyšší, než bylo v roce 1960. Jerome Karabel, autor dějin přijímací politiky na Harvardu, Yaleu a Princetonu, usuzuje, že „pravděpodobnost, že děti pracující třídy a chudých budou studovat na Velké troj-

91 nejkonkurenčnějších škol a univerzit zjistila, že 72 % studentů pochází z horní čtvrtiny. Jennifer Giancola a Richard D. Kahlenberg: True Merit: Ensuring Our Brightest Students Have Access to Our Best Colleges and Universities, Jack Kent Cooke Foundation, leden 2016, Obr. 1, jkcf.org.

³⁴⁶ Raj Chetty, John N. Friedman, Emmanuel Saez, Nicholas Turner, a Danny Yagan: Mobility Report Cards: The Role of Colleges in Intergenerational Mobility, NBER Working Paper No. 23618, červenec 2017, s. 1, opportunityinsights.org. Viz také Some Colleges Have More Students from the Top 1 Percent Than the Bottom 60. Find Yours, *The New York Times*, 18. ledna 2017, nytimes.com. Online interaktivní článek *The New York Times* čerpá data z Chettyho studie a na jejím základě vytváří ekonomický profil každé ze dvou tisíc vysokých škol. Pro Yale viz nytimes.com.

³⁴⁷ Chetty a kol.: Mobility Report Card, s. 1. Procenta přijatých studentů z hlediska rodinných příjmů jsou k dispozici na nytimes.com.

ce [tj. Harvardově, Yaleově či Princetonské univerzitě], je dnes stejně malá, jako byla v roce 1954³⁴⁸.

PROČ NEJSOU ELITNÍ VYSOKÉ ŠKOLY HNACÍM MOTOREM MOBILITY

Akademickou reputaci, vědecký přínos a bohaté vzdělávací nabídky nejlepších amerických vysokých škol a univerzit obdivuje celý svět. Tyto instituce však nejsou efektivními hnacími motory vzestupné mobility. Raj Chetty spolu se svým týmem nedávno vypracoval detailní studii o roli vysokých škol v podporování mezigenerační mobility, která analyzovala ekonomickou trajektorii 30 milionů vysokoškolských studentů mezi lety 1999 a 2013. Pro každou vysokou školu ve Spojených státech vypočítali poměr studentů, kteří se propracovali ze spodních příček příjmového žebříku až na vrchol (např. z nejnižšího kvintilu do nejvyššího). Jinými slovy je zajímavé, jaká část studentů z dané školy, jež pochází z chudých poměrů, se vypracuje natolik, že skončí mezi horními 20 %. Zjištění: vysokoškolské vzdělání toho dnes kupodivu dělá pro podporu vzestupné mobility velmi málo.³⁴⁹

Platí to zejména pro elitní soukromé vysoké školy. Ačkoli studium na škole, jako je Harvard či Princeton, studentům z chudých poměrů opravdu dává slušnou šanci se prosadit, podobné školy přijímají takových studentů příliš málo, takže úroveň jejich mobility zůstává nízká. Pouhých 1,8 % studentů Harvardu (a pouze 1,3 % na Princetonu) se na nejvyšší příčku příjmového žebříčku dostane ze spodní úrovně.³⁵⁰

Člověk by čekal, že v případě předních státních univerzit tomu bude jinak. Ale i ony nabírají tolik již majetných studentů, že k vzestupné mobilitě příliš nepřispívají. Úroveň mobility na Michiganské univerzitě v Ann Arbor je pouze 1,5 %. Vychýlený sociální profil školy je přitom podobný Harvardu:

348 Jerome Karabel: *The Chosen*, s. 547.

349 Chetty a kol.: *Mobility Report Cards; Mobility Report Cards, Executive Summary*, opportunityinsights.org.

350 *Ibid.* Údaje týkající se úrovně mobility na Harvardově a Princetonské univerzitě viz nytimes.com.

dvě třetiny studentů pocházejí z dobře situovaných rodin (nejvyšší kvintil). Studenti z chudých poměrů jsou tu ještě vzácnější (méně než 4 %) než na Harvardu. Podobný vzorec platí i pro Virginskou univerzitu, kde je úroveň mobility také pouze 1,5 %, což plyne především z toho, že dokonce méně než 3 % jejich studentů pochází z chudých rodin.³⁵¹

Chetty však se svým týmem objevil několik méně známých veřejných univerzit a vysokých škol s vyšší úrovní mobility. Tyto školy jsou přístupné studentům z nízkopříjmových rodin a úspěšně jim pomáhají se prosadit. Kupříkladu Kalifornská státní univerzita v Los Angeles či Newyorská státní univerzita ve Stony Brook umožňují téměř 10 % svých studentů propracovat se ze spodní příčky až na vrchol, což je pětinašobně více než úroveň mobility nejprestižnějších soukromých či výběrových státních univerzit.³⁵²

Tyto instituce však tvoří výjimku. Celkem z 1800 vysokých škol a univerzit, které Chetty zkoumal (soukromých i veřejných, výběrových i nevýběrových), pouze 2 % umožnila svým studentům vypracovat se ze spodní pětiny na příjmové škále do horní pětiny.³⁵³ Někteří si možná kladou otázku, zda pomoci studentům z jedné generace dostat se ze spodního kvintilu (s rodinným příjmem 20 000 dolarů či méně) do horního (příjem 110 000 dolarů či více) není - v případě mobility - příliš náročný test. Ale i skromnější růst je relativně vzácný. Na elitních soukromých vysokých školách a univerzitách se pouze zhruba jednomu studentovi z deseti podaří propracovat se přes dvě úrovně (dva kvintily) příjmového žebříčku.³⁵⁴

Americké vysoké školy a univerzity tedy umožňují vypracovat se překvapivě malému počtu studentů, a to navzdory

³⁵¹ Ibid. Údaje týkající se úrovně mobility na Michiganské a Virginské univerzitě viz nytimes.com.

³⁵² Chetty a kol.: *Mobility Report Cards*, Tabulka IV; Chetty a kol.: *Mobility Report Cards*, Executive Summary, opportunityinsights.org.

³⁵³ Chetty a kol.: *Mobility Report Cards*, Tabulka II.

³⁵⁴ Počet studentů dané vysoké školy, kterému se podaří propracovat se alespoň přes dva kvintily, uvádí online studie *The New York Times*, jež čerpá data ze studie Chettyho a kol. Například na Harvardu překoná dva kvintily 11 %, na Princetonu 8,7 %. Viz nytimes.com; Celkový index mobility pro každou vysokou školu vyjadřuje pravděpodobnost posunu na příjmovém žebříčku o více než dva kvintily.

tomu, že absolvování takové školy zvyšuje šanci na ekonomickou prosperitu. Absolventi vysokých škol, zvláště těch prestižních, mají výraznou výhodu v případě získání lukrativního místa. Tyto školy však mají jen malý dopad na vzestupnou mobilitu, protože většinu jejich studentů tvoří ti zámožní. Americké vyšší školství je jako výtah v budově, do nějž většina lidí nastoupí až v horním podlaží.

V praxi platí, že většina vysokých škol a univerzit dělá méně pro rozšiřování příležitostí než pro posilování privilegií. Pro ty, kteří vysokoškolské vzdělání vnímají jako primární prostředek k získání příležitostí, je to alarmující zpráva. Zpochybňuje jeden z článků víry současné politiky: že odpovědí na zvyšující se nerovnost je rostoucí mobilita a že způsob, jak tuto mobilitu podpořit, je poslat více lidí na vysokou.

Ačkoli se na tuto vizi příležitosti odvolávají politici napříč ideologickým spektrem, v reálné zkušenosti mnoha lidí platí čím dál méně, zvláště u těch, kterým univerzitní vzdělání chybí, nicméně přesto touží po důstojné práci a slušném životě. Jde o rozumné očekávání, jež meritokratická společnost na vlastní nebezpečí přehlíží. Kvalifikované třídy snadno zapomenou, že většina jejich spoluobčanů nemá vysokoškolský diplom. Neustále je upomínat, že své postavení mohou zlepšit tím, že jej získají („co dostanete, záleží na tom, co se naučíte“), je může spíše urazit než motivovat.

Jak tedy s vysokoškolským vzděláním naložit? Mělo by si ponechat současnou roli arbitra příležitostí? A měli bychom i nadále předpokládat, že příležitost spočívá v rovném přístupu k meritokratickému souboji, jímž se staly přijímací zkoušky na vysokou školu? Někteří odpovídají, že ano, pokud budou podmínky tohoto souboje spravedlivější. Tvrdí, že malý počet nízkopříjmových studentů ve vyšším vzdělání není důsledkem selhání meritokratického přijímacího řízení, nýbrž selhání v jeho konzistentní aplikaci. Z tohoto pohledu spočívá náprava meritokratických neduhů v ještě dalekosáhlejší meritokracii, jež umožní talentovaným studentům rovný přístup ke studiu na vysoké škole nezávisle na jejich společenském a ekonomickém zázemí.

JAK UČINIT MERITOKRACII SPRAVEDLIVĚJŠÍ

Na první pohled je to rozumný postoj. Zlepšit příležitosti ke vzdělání pro chudé, ale nadané studenty je naprosto v pořádku. V posledních desetiletích učinily vysoké školy a univerzity důležité kroky k přijetí zájemců afroamerického či hispánského původu, ale neudělaly téměř nic ke zvýšení poměru nízkopříjmových studentů. Vlastně v rámci zuřivých veřejných diskusí o pozitivní diskriminaci pro rasové a etnické menšiny školy v tichosti praktikovaly to, co lze v podstatě označit za pozitivní diskriminaci bohatých.

Například mnoho výběrových škol a univerzit upřednostňují děti svých absolventů (označují je jako „dědice“) a obhajují to tím, že díky tomu se posiluje komunitní duch a zvyšují sponzorské dary. Na elitních univerzitách mají děti absolventů až šestkrát větší šanci na přijetí než ostatní uchazeči. Harvard v průměru přijímá každého dvacátého, v případě „dědiců“ je to však jeden ze tří.³⁵⁵

Některé školy také snižují akademické standardy, aby mohly přijmout děti zámožných dárců, kteří nejsou jejich absolventy, s tím, že se vyplatí přijmout o něco průměrnější studenty výměnou za novou knihovnu či stipendijní fond. Během fundraisingové kampaně na konci devadesátých let a následující dekády obětovala Dukeova univerzita zhruba sto míst ročně v nových ročnících dětem movitých dárců, jež by jinak nebyly přijaty. Ačkoli některé fakulty se obávaly snížení aka-

³⁵⁵ Více obecných informací k přijímání tzv. dědiců viz William G. Bowen, Martin A. Kurzweil a Eugene M. Tobin: *Equity and Excellence in American Higher Education*, Charlottesville: University of Virginia Press 2005, s. 103-108, 167-171; Karabel: *The Chosen: The Hidden History of Admission and Exclusion at Harvard, Yale, and Princeton*, s. 266-272, 283, 359-363, 506, 550-551; Daniel Golden: *The Price of Admission*, New York: Broadway Books 2006, s. 117-144. Odhad „šestkrát větší šance“ je uveden v článku Daniela Goldeny: *How Wealthy Families Manipulate Admissions at Elite Universities*, *Town & Country*, 21. listopadu 2016, townandcountrymag.com. Údaj o přijímaných uchazečích absolventů Harvardu vychází ze zdrojů zveřejněných při soudním řízení v roce 2018, jak o tom píše Peter Arcidiacono, Josh Kinsler a Tyler Ransom: *Legacy and Athlete Preferences at Harvard*, 6. prosince 2019, s. 14 a 40 (Tabulka 1), public.econ.duke.edu; viz také Delano R. Franklin a Samuel W. Zwickel: *Legacy Admit Rate Five Times That of Non-Legacies*, Court Docs Show, *The Harvard Crimson*, 20. června 2018, thecrimson.com.

demických standardů, pomohly tyto kroky finančně podpořit Dukovu školní nadaci a zlepšily její konkurenceschopnost.³⁵⁶ Dokumenty zveřejněné nedávno v soudní při ohledně přijímacího řízení na Harvardu odhalily, že téměř 10 % studentů univerzita přijala díky dárcům a jejich konexím.³⁵⁷

Další výhodou majetných uchazečů o studium představuje přednostní přijímání sportovců. Někdy se má za to, že snižování akademických standardů pro sportovce, zvláště u ostře sledovaných sportů, jako je americký fotbal nebo basketbal, pomáhá studentům z minoritního a nízkopříjmového prostředí. Nicméně obecně uchazeči, kterým z toho plynou výhody, jsou z velké části sportovci zámožní a bílé pleti. Důvodem je to, že většině sportů, o které mají elitní univerzity zájem, se věnují především děti z dobře situovaných rodin: squash, lacrosse, plachtění, veslování, golf, vodní pólo, šerm, dokonce jízda na koni.³⁵⁸

Preferenční přijímání sportovců se neomezuje pouze na vysokoškolské fotbalové tahouny typu Michiganské univerzity či Státní univerzity Ohio, jejichž týmy dokáží naplnit obří stadiony. Na Williamsově akademii, malé prestižní umělecké vysoké škole v Nové Anglii, tvoří 30 % přijatých studentů v ročníku sportovci.³⁵⁹ Jen málo z nich přitom pochází ze

356 Daniel Golden: Many Colleges Bend Rules to Admit Rich Applicants, *The Wall Street Journal*, 20. února 2003, online.wsj.com; viz také Golden, *The Price of Admission*, s. 51–82.

357 Dokumenty, které vzešly ze soudní kauzy roku 2018, jež zpochybňovala politiku pozitivní diskriminace na Harvardu, ukázaly, že více než 10 % ročníku absolvujícího v roce 2019 bylo přijato ze seznamu uchazečů s vazbami na dárce, který měla k dispozici harvardská administrativa. Během šesti let, od roku 2014 po absolventy roku 2019, bylo 9,34 % přijatých studentů ze zmiňovaného seznamu s vazbami na dárce. 42 % studentů z tohoto seznamu bylo přijato, což je zhruba sedmkrát více než celkový průměr přijatých v tomto období. Delano R. Franklin a Samuel W. Zwickel: In Admissions, Harvard Favors Those Who Fund It, Internal Emails Show, *The Harvard Crimson*, 18. října 2018, thecrimson.com. Celkový průměr přijatých v tomto období činil asi 6 %; viz Daphne C. Thompson: Harvard Acceptance Rate Will Continue to Drop, Experts Say, *The Harvard Crimson*, 16. dubna 2015, thecrimson.com.

358 Golden, *The Price of Admission*, s. 147–176.

359 David Leonhardt: The Admissions Scandal Is Really a Sports Scandal, *The New York Times*, 13. března 2019, nytimes.com; Katherine Hatfield: Let's Lose the Directors' Cup: A Call to End Athletic Recruitment, *The Williams Record*, 20. listopadu 2019, williamsrecord.com.

znevýhodněného prostředí. Studie zaměřená na devatenáct výběrových vysokých škol a univerzit, jejímž spoluautorem je bývalý rektor Princetonu, zjistila, že sportovci se těší větším výhodám u přijímaček než málo zastoupené menšiny či děti absolventů a že pouze 5 % z nich pochází ze spodní čtvrtiny příjmové škály.³⁶⁰

Vysoké školy by se mohly pokusit tento nespravedlivý přístup různými způsoby řešit. Mohly by například podpořit pozitivní diskriminaci tím, že by studentům z chudých rodin poskytly stejné preference, jaké v současnosti poskytují „dědicům“, dětem dárců či rekrutovaným sportovcům. Anebo by mohly zredukovat výhody, které nabízejí zámožným uchazečům tím, že tyto preference úplně zruší. Navíc by vysoké školy mohly vyvážit výhody, jež majetní uchazeči požívají díky výsledkům v testu SAT studijních předpokladů, které jim pomáhají vylepšit soukromí tutoři či přípravné kurzy, a to tím, že by tyto standardizované testy vůbec nevyžadovaly, jako to nedávno učinila např. Chicagská univerzita a další. Studie ukázaly, že výsledky testu studijních předpokladů mohou být (spíše než známky ze střední školy) zkreslené v důsledku socioekonomických faktorů. Kdyby na ně vysoké školy méně spoléhaly, umožnilo by jim to přijmout více studentů ze skromných poměrů, aniž by to výrazně ovlivnilo (pokud vůbec) úroveň akademické úspěšnosti.³⁶¹

Toto jsou kroky, které by vysoké školy měly podniknout samy. Vláda by také mohla intervenovat, aby přijímací zkoušky na univerzity byly objektivnější a neupřednostňovaly privilegované uchazeče. Senátor Edward Kennedy, sám „dědicový“ absolvent Harvardu, jednou navrhl, aby soukromé vysoké školy zveřejňovaly počet přijatých potomků svých absolventů a jejich socioekonomický profil. Daniel Markovits, profesor právnické fakulty Yaleovy univerzity a kritik meritokratické nerovnosti, by zašel ještě dál. Navrhl, aby byla soukromým univerzitám zrušena výjimka z placení daní, pokud nepřijmou

³⁶⁰ Bowen - Kurzweil a Tobin: *Equity and Excellence in American Higher Education*, s. 105-106 (Tabulka 5.1).

³⁶¹ Tough, *The Years That Matter Most*, s. 172-182.

alespoň polovinu studentů ze spodních dvou třetin příjmové škály, ideálně tak, že rozšíří počet zapsaných studentů.³⁶²

Tato opatření, ať už by je přijaly samotné školy nebo je nařídil stát, by zmírnila nerovnost, která z vyššího vzdělání činí slabou stránku společenské mobility. Zredukovala by nespravedlnost systému tím, že by zlepšila přístup pro méně privilegované. Jsou to pádné důvody k jejich zvážení.

Nicméně zaměřovat se pouze na nespravedlnost současného systému vyvolává v jádru Conantovy meritokratické revoluce ještě závažnější otázku: Měly by vysoké školy a univerzity třídit lidi na základě talentu a určovat tak, kdo se v životě propracuje dál?

Existují přinejmenším dva důvody, proč o tom pochybovat. První se týká diskriminujících rozhodnutí, jež podobné třídění implikuje v případě těch, kteří nejsou vybráni, a jejich škodlivých důsledků na společné občanské soužití. Druhý se týká újmy, kterou kvůli meritokratickému souboji utrpí ti, kteří jsou vybráni, a riziko, že tato třídící mise zcela zastíní vzdělávací úlohu vysokých škol a univerzit. Zkrátka udělat z vyššího vzdělání hyperkonkurenční výběrovou soutěž je nezdravé jak pro demokracii, tak pro vzdělání. Postupně zvažme následující nebezpečí.

TŘÍDĚNÍ A PŘIDĚLOVÁNÍ SPOLEČENSKÉ ÚCTY

Conant si byl vědom rizika, že proměna univerzit v třídící mechanismy by mohla zasít společenské neshody, ale měl za to, že se tomuto riziku lze vyhnout. Jeho cílem bylo použít testování a rozdělování k tomu, aby se každý dostal k takové společenské roli, v níž by mohl nejlépe uplatnit své schopnosti (stále se ovšem domníval, že tyto schopnosti je třeba testovat a třídit pouze u mužů), aniž by to znamenalo, že ti nejtalentovanější jsou cennější než ostatní. Nevěřil, že třídění v oblasti

³⁶² Daniel Golden: Bill Would Make Colleges Report Legacies and Early Admissions, *The Wall Street Journal*, 29. října 2003, wsj.com; Daniel Markovits: *The Meritocracy Trap*, New York: Penguin Press 2019, s. 276–277.

vzdělání by vytvářelo soudy ohledně společenské nadřazenosti nebo prestiže, jako tomu bylo v případě starého systému dědičných privilegií.³⁶³

Conantovo přesvědčení, že je možné třídit lidi, aniž by je člověk soudil, nebere v úvahu morální logiku a psychologickou přitažlivost meritokratického režimu, jež pomáhal prosadit. Jedním z předních argumentů, proč dát přednost meritokracii před dědičnou aristokracií, bylo, že ti, kteří se prosadí díky vlastním zásluhám, mají úspěch, a tudíž si také zaslouží odměny, které jim jejich zásluhy přinášejí. Meritokratické třídění je spojeno s posuzováním toho, co člověk získá a co si zaslouhuje. Jsou to nevyhnutelně veřejné soudy o tom, či schopnosti a úspěchy si zaslouhují úctu a uznání.

Conantovo přesvědčení, že vysoké školství by mělo dědičné horní vrstvě odejmout moc a vyhledávat talentované vědce a intelektuály, nebyl pouze způsob, jak obsadit společensky potřebné role; byl to také argument týkající se kvality intelektu a charakteru, jichž by si moderní, technologicky vyspělá společnost měla vážit a měla by je odměňovat. Bylo tudíž velmi nevěrohodné popírat, že tento nový systém třídění zároveň netvoří i základ pro přidělování společenského postavení a prestiže. Upozorňuje na to Michael Young ve své knize *Vzestup meritokracie* (1958), vydané jen pár let poté, co Conant odstoupil z postu rektora Harvardu. Young pochopil, co Conant buď pochopit nedokázal, nebo odmítal: že nová meritokracie potřebuje nový upřesňující princip posuzování toho, kdo si co zaslouží.

Ti, kteří následovali Conanta a pomáhali uskutečnit meritokratický přerod vysokoškolského vzdělání, si spojitosti mezi tříděním a posuzováním byli jasně vědomi. V monografii nazvané *Výjimečnost* (1961) vyjádřil podstatu nové meritokratické éry John W. Gardner, ředitel nadace a později také ministr zdravotnictví, školství a sociálních věcí ve vládě Lyndona Johnsona. „Jsme svědky revoluční změny v postoji společnosti k mužům a ženám obdařeným velkými schopnostmi a kvalit-

³⁶³ Viz Lemann: *The Big Test*, s. 47, a pasáž, kterou cituji výše (pozn. 18) z Conantovy nevydané knihy napsané počátkem 40. let 20. století: James Bryant Conant: *What We Are Fighting to Defend*, nevydaný rukopis, in: spisy James B. Conanta, Box 30, archiv Harvardovy univerzity.

ním vzděláním. Poprvé v dějinách jsou tito muži a ženy velice žádaní v širokém měřítku.“ Na rozdíl od předchozích typů společnosti, které řídilo pouze pár jedinců, a tudíž si mohly dovolit talentem plýtvat, moderní technologické společnosti, jimž vládou komplexní organizace, potřebují zahájit neúnavné pátrání po talentu, který odhalí všude tam, kde je možné ho nalézt. Naléhavé požadavky této „velké honby za talentem“ nyní stanovily také úkol pro vzdělávání: stát se „rigorózním třídícím procesem“.³⁶⁴

Gardner na rozdíl od Conanta nepřijemnou stránku meritokratického třídění přiznává. „Tím, jak vzdělání stále efektivněji táhne chytrou mládež vzhůru, stává se z něho stále drsnější třídící proces pro všechny dotčené... Školy jsou jedinečnou příležitostí pro schopné mladé lidi, nicméně stejným způsobem představují i zápasnickou arénu pro ty méně schopné, kteří zde poznávají svá omezení.“ To byla stinná stránka rovnosti příležitostí. Umožňovalo to „každému mladému člověku dostat se tak daleko, kam jen mu to jeho schopnosti a ambice dovolily, a překážkou mu nebyly ani peníze, ani společenské postavení, náboženství či rasa.“ Nicméně nepřijemné to bylo „pro ty, kterým tato vyžadovaná schopnost chyběla“.³⁶⁵

Podle Gardnera je tato nepřijemnost nevyhnutelná a stojí za to tuto cenu zaplatit, uvážíme-li, jak naléhavá je potřeba vybírat a kultivovat talent. Uznával, že bolestivé je to zejména v případě, kdy se někteří studenti kvalifikují ke studiu na vysoké škole, a jiní ne. „Pokud společnost efektivně a spravedlivě lidi třídí, pak ten neúspěšný ví, že skutečnou příčinou jeho nižšího postavení je skutečnost, že není schopen vést si lépe. To je pro každého velmi hořké poznání.“³⁶⁶

Pro Younga znamenal tento vhled zásadní argument proti meritokracii. Pro Gardnera to byl jen neblahý vedlejší účinek. „Protože vysoká škola získala výjimečnou prestiž,“ připouští, stala se institucí definující úspěch. „Dnes je studium na vysoké škole v očích veřejnosti v podstatě nutným předpo-

³⁶⁴ John W. Gardner: *Excellence: Can We Be Equal and Excellent Too?*, New York: Harper & Brothers, 1961, s. 33, 35-36.

³⁶⁵ *Ibid.*, s. 65-66.

³⁶⁶ *Ibid.*, s. 71-72.

kladem úspěchu, takže ve falešném hodnotovém rámci, který jsme vytvořili, se stává jedinou propustkou k smysluplnému životu.“ Gardner odvážně tvrdil, že „úspěch by neměl být zaměňován za cenu člověka“ a že jednotlivci si zaslужují úctu nezávisle na úspěchu. Zřejmě však chápal, že meritokratická společnost, kterou pomáhal ustavit, nechává pouze malý prostor pro rozlišení mezi úspěchem ve vzdělání a společenskou úctou.³⁶⁷

Prostá skutečnost je taková, že vysokoškolské vzdělání je v očích veřejnosti pevně spojeno s osobním rozvojem, vzestupnou společenskou mobilitou, tržní hodnotou a samolibostí. A pokud dostatek Američanů věří, že člověk musí vystudovat vysokou školu, aby se mu dostalo úcty a sebedůvěry, pak tato jednomyslnost činí z všeobecného názoru pravdu.³⁶⁸

O několik let později rektor Yaleovy univerzity Kingman Brewster rovněž připustil těsnou souvislost mezi tříděním studentů na základě zásluh a proměnou přijímacích zkoušek na vysokou školu v symbol společenského uznání a úcty. Brewster, jenž Yale přivedl do meritokratické éry, narazil na odpor vlivných členů vedení univerzity, když se pokoušel postavit přijímací řízení méně na rodinném dědictví a více na akademických schopnostech. V roce 1966 Yale přijala opatření, na jejichž základě univerzita přijímala studenty bez ohledu na jejich finanční potřeby s tím, že jim na studium může poskytnout dostatečnou finanční podporu. Brewster tvrdil, chytře, nicméně prozíravě, že tato nová politika nejenže na Yale přiláká silné studenty ze skrovnějších poměrů, ale zvýší i její přitažlivost pro studenty zámožné, které to potáhne na školu, jež je známá tím, že přijímá studenty na základě zásluh, nikoli peněz. Teď, když „už finanční zdroje nejsou k přijetí relevantní,“ píše, „se privilegovaní pyšní pocitem, že to zvládli na základě zásluh, ne něčeho nejasně nazývaného ‚poměry‘.“³⁶⁹

³⁶⁷ Ibid., s. 80-81.

³⁶⁸ Ibid., s. 82.

³⁶⁹ Brewstera cituje Geoffrey Kabaservice: The Birth of a New Institution, Yale Alumni Magazine, prosinec 1999, archives.yalealumnimagazine.com.

Kdysi se lidé pyšnili tím, že své děti posílají někam, kde se mohou stýkat s vrstevníky z vyšší společnosti. Teď se zase pyšní tím, že je poslali na místa, jež signalizovala jejich větší zásluhy.

Posun směrem k meritokratickému přijímacímu řízení zdůraznil prestiž vysokých škol, které dokázaly nalákat ty nejvýjimečnější studenty. Prestiž univerzit se obvykle poměřovala průměrným skóre přijatých studentů v testu studijních předpokladů a též, jakkoli zvráceně to vypadá, i počtem uchazečů, které mohla odmítnout. Úroveň té které vysoké školy čím dál více určovala její výběrovost, a ta se pak při rozhodování nad studenty vznášela jako hrozba.

Až do šedesátých let dvacátého století se studenti směřující na univerzitu obvykle hlásili na školy blízko domova. V důsledku toho se akademické schopnosti rozprostřely napříč celou řadou vysokých škol a univerzit. Jenže tím, jak se začala formovat meritokratická podoba vyššího vzdělání, stala se z výběru školy strategičtější záležitost. Studenti, zvláště ti z vysokopříjmových rodin, začali vyhledávat nejvýběrovější školy, které by je přijaly.³⁷⁰

Caroline M. Hoxby, ekonomka zabývající se vysokoškolským vzděláním, tento trend označuje jako „opětovné třídění vysokoškolského vzdělání“. Rozdíl mezi vysoce výběrovými a méně výběrovými školami se prohloubil. Studenti s vysokým skóre z testu studijních předpokladů se prali o místa na několika univerzitách s ostatními studenty s výborným výsledkem, a přijetí na vysokou školu se tak stalo soutěží, kde vítěz bere všechno. Ačkoli se mnozí domnívají, že dostat se dnes na vysokou školu je těžší než v minulosti, neplatí to všeobecně. Většina vysokých škol a univerzit ve Spojených státech přijme většinu studentů, kteří se na ně hlásí.³⁷¹

370 Caroline M. Hoxbyová: The Changing Selectivity of American Colleges, *Journal of Economic Perspectives* 23, č. 4 (podzim 2009), s. 95–118.

371 Ibid. Více informací o vysokém počtu přijímaných studentů na většině vysokých škol viz in: Drew Desilver: A Majority of U.S. Colleges Admit Most Students Who Apply, Pew Research Center, 9. dubna 2019, pewresearch.org; Alia Wong: College-Admissions Hysteria Is Not the Norm, *The Atlantic*, 10. dubna 2019, theatlantic.com.

Pouze nepatrná část elitních univerzit zaznamenala v posledních desetiletích propad v počtu přijímaných. Jde o místa, která posléze figurují v palcových titulcích a podporují přijímačkové šílenství, jež pak poznamenává dospívání dětí ze zámožných rodin, které směřují na vysokou. V roce 1972, kdy už bylo „opětovné třídění“ v plném proudu, přijal Stanford třetinu uchazečů. Dnes přijímá méně než 5 %. Univerzita Johnse Hopkinse, která v roce 1988 přijímala většinu zájemců (54 %) dnes přijímá pouhých 9 %. Chicagská univerzita zaznamenala jeden z nejstrmějších propadů, když se ze 77 % procent v roce 1993 dostala na 6 % v roce 2019.³⁷²

Celkem vzato 46 vysokých škol a univerzit dnes přijímá méně než 20 % uchazečů. Některé z těchto škol byly vysněnou volbou studentů, jejichž rodiče se podíleli na přijímačkové kauze z roku 2019. Nicméně pouze 4 % amerických studentů navštěvuje zmíněné supervýběrové školy. Více než 80 % studuje na školách, které přijímají více než 50 % uchazečů.³⁷³

Co je tedy příčinou opětovného třídění, které za posledních padesát let zkoncentrovalo studenty s nejlepšími výsledky do relativně malé skupiny vysoce výběrových vysokých škol? Hoxbyová nabízí vysvětlení z ekonomického pohledu: nižší cestovní výdaje ulehčily dopravu studentů na školy daleko od domova a nižší náklady na informace ulehčily zjišťování vlastního skóre v testu studijních předpokladů v porovnání s ostatními. Navíc nejprestižnější univerzity vydávají více peněz na vzdělání každého studenta, takže pro ty, kteří se tam

³⁷² Počet přijatých studentů na Stanford v roce 1972 činil 32 %. Viz Doyle McManus: Report Shows Admission Preference, *Stanford Daily*, 23. října 1973, archives.stanforddaily.com; Camryn Pak: Stanford Admit Rate Falls to Record-Low 4.34 % for class of 2023, *Stanford Daily*, 18. prosince 2019, stanforddaily.com; Údaje o přijatých na Univerzitě Johns Hopkinse v roce 1988 in: Jeffrey J. Selingo: The Science Behind Selective Colleges, *The Washington Post*, 13. října 2017, washingtonpost.com; Meagan Peoples: University Admits 2309 Students for the Class of 2023, *Johns Hopkins News-Letter*, 16. března 2019, jhunewsletter.com; Počet přijatých studentů na Chicagské univerzitě v roce 1993 viz Dennis Rodkin: College Comeback: The University of Chicago Finds Its Groove, *Chicago Magazine*, 16. března 2001, chicagomag.com; Justin Smith: Acceptance Rate Drops to Record Low 5.9 Percent for Class of 2023, *The Chicago Maroon*, 1. dubna 2019, chicagomaroon.com.

³⁷³ Drew Desilver: A Majority of U.S. Colleges Admit Most Students Who Apply, Pew Research Center.

mohou dostat, zní studium na takovém místě jako investice do „lidského kapitálu“, dokonce i s přihlédnutím k očekávanému daru školní nadaci někdy v budoucnu.³⁷⁴

Nicméně vzhledem k tomu, že zmíněné „opětovné třídění“ probíhalo ve stejnou dobu jako meritokratická transformace vyššího školství, se nabízí ještě další vysvětlení: výběrové vysoké školy a univerzity získaly neodolatelnou přitažlivost proto, že stály na vrcholku formující se meritokratické hierarchie. Ambiciózní zámožní studenti podporovaní rodiči tak zaplavili brány prestižních kampusů nejenom proto, že chtěli studovat ve společnosti akademicky nadaných studentů, ale i proto, že tyto školy jim propůjčovaly největší meritokratickou prestiž. Spíše než právo se chvástat měly tyto děti z vysoce výběrových škol po ukončení studia devizu v podobě lepších příležitostí k zaměstnání. Hlavním důvodem není to, že podle zaměstnavatelů se studenti na elitních školách naučí více než na těch méně výběrových, nýbrž to, že zaměstnavatelé důvěřují třídící funkci, kterou tyto školy vykonávají, a cení si meritokratického renomé, jež svým absolventům poskytují.³⁷⁵

ZRANĚNÍ VÍTĚZOVÉ

Opětovné třídění vyššího vzdělání ve smyslu „vítěz bere všechno“ bylo nežádoucí ze dvou důvodů. Za prvé posilovalo nerovnost, jelikož vysoké školy, které měly nejlepší kurz v sázkách na výběrovost, byly většinou ty s nejvyšším poměrem zámožných studentů. A za druhé, vybíralo si to škodlivou daň i na vítězích. Na rozdíl od dědičné elity, která své místo na výsluní zaujímal víceméně bez okolků a starostí, nová meritokratická elita toto místo musí získat usilovnou snahou.

Ačkoli nová elita má dnes také určitý dědičný aspekt, předávání meritokratických privilegií se neděje automaticky. Záleží na tom, „zda se dostane“. To meritokratickému úspěchu dodává paradoxně morálně-psychologický rozměr. Z hlediska

³⁷⁴ Hoxbyová: *The Changing Selectivity of American Colleges*.

³⁷⁵ Tough: *The Years That Matter Most*, s. 138–142, kde vychází z publikace autorky Lauren A. Riverové: *Pedigree: How Elite Students Get Elite Jobs*, Princeton, NJ: Princeton University Press 2015.

kolektivního a retrospektivního, vezmeme-li v potaz naprostou převahu zámožných studentů v elitních kampusech, jsou jeho výsledky téměř osudově předurčeny. Nicméně pro ty, kteří se ocitnou uprostřed tohoto hyperkonkurenčního přijímacího souboje, je nemožné vnímat úspěch jako cokoli jiného než výsledek individuálního úsilí a snah. Jde o hledisko, které mezi vítězi vytváří přesvědčení, že si svůj úspěch zaslouhují, že to vlastním přičiněním zvládli. Toto přesvědčení lze kritizovat jako formu meritokratické arogance: připisuje příliš velký význam individuálnímu úsilí a zapomíná na výhody, které úsilí přetavují v úspěch. Toto přesvědčení s sebou však nese i jistou bolestnost, neboť je bolestí provázeno – je provázeno ubíjejícími požadavky, jež meritokratické úsilí nakládá mladým na bedra.

Prosperující rodiče jsou schopni svým dětem poskytnout ve snaze dostat je na elitní školu silnou podporu, často však za cenu toho, že se pro ně tato léta na střední škole stanou velmi stresující, úzkostnou, bezesnou trestnou uličkou plnou kurzů, přípravných testů, sportovních tréninků, hodin tance a hudby a řady mimoškolních aktivit či veřejně prospěšných činností doporučených soukromými poradci a odborníky na přijímací řízení, jejichž honorář často stojí více než čtyři roky na Yale. Někteří z těchto poradců radí rodičům, aby pro své děti obstarali lékařské potvrzení o zdravotním handicapu, které jim na standardizované testy zaručí více času. (Na jednom z luxusních předměstí ve státě Connecticut má takovou diagnózu 18 % studentů, což je šestkrát více než celostátní průměr). Jiní poradci se specializují na tvorbu prázdninových cestovních programů na míru s cílem vytvořit působivý obsah pro přijímací esej.³⁷⁶

Tyto meritokratické závody vychylují jazýčky vah ve prospěch majetných a umožňují zámožným rodičům, aby svá privilegia přenesli i na děti. V tomto smyslu je přenos privilegií dvojnásobně nepřijatelný. Pro ty, kteří nemohou využít aparát

³⁷⁶ Dana Goldsteinová a Jugal K. Patel: Extra Time on Tests? It Helps to Have Cash, *The New York Times*, 30. července 2019, nytimes.com; Jenny Andersonová: For a Standout College Essay, Applicants Fill Their Summers, *The New York Times*, 5. srpna 2011, nytimes.com. Více informací o prázdninových projektech a jak s nimi vyšperkovat přijímací esej viz everythingsummer.com.

výhod, je to nespravedlivé; pro děti, které se do tohoto aparátu zapletou, je to skličující. Meritokratický boj dává vzniknout kultuře invazivního, nátlakového rodičovství zaměřeného na dosahování úspěchů, které teenagerům neprokazuje dobrou službu. Nárůst tohoto typu „ochranářského rodičovství“ se shoduje s obdobím, kdy na intenzitě nabírala meritokratická soutěž. V podstatě i používání výrazu „parent“ (rodič) jako slovesa se začalo běžně vyskytovat právě v sedmdesátých letech, kdy potřeba připravovat potomky na akademické úspěchy začala být vnímána jako jedna z naléhavých rodičovských povinností.³⁷⁷

Od roku 1976 do 2012 se množství času, který američtí rodiče věnovali pomoci dětem a jejich úkolům, zvýšilo více než pětkrát.³⁷⁸ Soupeření u přijímacích zkoušek se stupňovalo a spolu s tím se úzkostlivé, invazivní rodičovství stávalo čím dál běžnějším neduhem. Titulní reportáž časopisu *Time* z roku 2009 bila na poplach: „Když to rodiče přehánějí: proč je čas, aby se máma s tátou odstříhli.“ Autorka článku poznamenává, že už jsme „tak posedlí úspěchem svých dětí, že se z rodičovství stala jakási forma vývoje produktu“. S organizováním dětství se začíná velmi brzy. „U dětí kolem 6–8 let se v letech 1981–1997 snížilo množství volného času na hraní či zábavu o 25 % a čas trávený nad domácími úkoly se více než zdvojnásobil.“³⁷⁹

Vysvětlení tohoto typu ochranářského rodičovství nabízí velmi podnětná studie Matthiase Doepkeho a Fabrizia Zilibottiho. Definují jej jako „velmi invazivní, časově náročný a kontrolu vyžadující přístup k výchově dětí, který se za posledních třicet let masově rozšířil“. Tvrdí, že tento typ rodičovství je racionální reakcí na stoupající nerovnost a zvyšující se návratnost investic do vzdělání. Ačkoli intenzivní rodičovství se v posledních desetiletích objevuje v mnoha společnostech,

377 Viz heslo „parent, v.“ OED Online, Oxford University Press, prosinec 2019, oed.com. Zpřístupněno 24. ledna 2020; Claire Cain Millerová: The Relentlessness of Modern Parenting, *The New York Times*, 25. prosince 2018, nytimes.com.

378 Matthias Doepke a Fabrizio Zilibotti: *Love, Money & Parenting: How Economics Explains the Way We Raise Our Kids*, Princeton, NJ: Princeton University Press 2019, s. 57.

379 Nancy Gibbs: Can These Parents Be Saved?, *Time*, 10. listopadu 2009.

nejvýraznější je tam, kde je největší nerovnost, například ve Spojených státech či Jižní Koreji, a méně se projevuje v zemích jako Švédsko nebo Japonsko, kde taková nerovnost není.³⁸⁰

Ačkoli je to asi pochopitelné, rodičovská touha řídit a ovládat životy svých dětí s cílem dosažení meritokratického úspěchu si vybírá tvrdou psychologickou daň, zvláště u teenagerů na druhém stupni. V první dekádě tohoto století si Madeline Levineová, psychologka léčící mladé lidi na luxusním sanfranciském předměstí Marin County, začala všimnout toho, že mnoho navenek úspěšných teenagerů z dobře situovaných rodin je extrémně nešťastných, uzavřených a chybí jim nezávislost. „Stačí se dostat pod povrch a mnoho z nich trápí... deprese, úzkost a vztek... Jsou příliš závislí na názorech rodičů, učitelů, koučů a vrstevníků a často spoléhají na druhé, nejenom aby jim umetli cestičku v případě obtížných úkolů, ale aby jim pomáhali i s každodenními maličkostmi.“ Začala si uvědomovat, že místo aby blahobyt a vysoké nasazení rodičů mladé lidi před životními nástrahami ochraňovalo, přispívá k jejich nespokojenosti a křehkosti.³⁸¹

V knize *Cena za privilegium* Levineová popisuje „mentální epidemii mezi privilegovanou mládeží“. Psychologové se tradičně domnívali, že „rizikové“ jsou znevýhodněné děti v městských centrech, „které vyrůstají v drsných a neúprosných podmínkách“.³⁸² Levineová jejich tíživou situaci nepopírá, nicméně zjišťuje, že v Americe se novou rizikovou skupinou stává mládež ze zámožných a dobře vzdělaných rodin.

Navzdory svým ekonomickým a společenským výhodám prožívají velmi vysoký stupeň deprese, užívají drogy, trpí úzkostí, poruchami, somatickými příznaky a jsou nešťastní stejně jako jakákoli jiná skupina dětí v této zemi. Výzkum prováděný vědci napříč socio-ekonomickým spektrem ukazuje, že nejproblematictější skupinou adolescentů jsou často právě děti z majetných rodin.³⁸³

³⁸⁰ Doepke a Zilibotti: *Love, Money & Parenting*, s. 51, 54-58, 67-104.

³⁸¹ Madeline Levineová: *The Price of Privilege: How Parental Pressure and Material Advantage Are Creating a Generation of Disconnected and Unhappy Kids*, New York: HarperCollins 2006, s. 5-7.

³⁸² *Ibid.*, s. 16-17.

³⁸³ *Ibid.*, citován je výzkum vedený Suniyou S. Lutharovou.

Levineová cituje výzkum Suniye S. Lutharové, která zdokumentovala, že „mládež z vyšší střední třídy, jež směřuje na nejprestižnější univerzity a za nejlépe placenými posty v Americe“, trpí navzdory očekávání vyššími stupni emočního strádání než ostatní dospívající, a že jde o vzorec, který se opakuje i na vysoké škole. Ve srovnání se zbytkem populace je u studentů vysokých škol „dvaapůlkrát vyšší pravděpodobnost zneužívání drog či závislosti (23 % oproti 9 %)“ a polovina ze všech vysokoškoláků uvádí, že příležitostně ve velkém konzumuje alkohol a užívá nelegální drogy nebo zneužívá léky na předpis.³⁸⁴

Co je příčinou tak nadměrného množství emocionálních potíží mezi mladými lidmi z dobře situovaných rodin? Odpověď z velké části souvisí s meritokratickým imperativem: neustálým tlakem na výkon, splnění úkolu, úspěch. „Pro děti stejně jako pro rodiče,“ píše Lutharová, „je téměř nemožné ignorovat ono všudypřítomné, všeprostupující poselství, jež je provází už od dětství: existuje pouze jedna cesta k dokonalému štěstí – mít peníze, a ty zase zajistí absolvování prestižních vysokých škol.“³⁸⁵

Ti, kteří se na bojovém poli zásluh prosadí, z něj vyjdou jako vítězi, ale jsou zranění. Vidím to u svých studentů. Jsou zvyklí skákat, jak kdo píská, a tento zvyk se jen těžko opouští. Mnoho z nich má stále pocit, že se musí co nejvíce snažit, a je pro ně těžké využít studium na vysoké škole k tomu, aby se zamysleli, něco nového objevovali a kriticky zhodnotili, kdo vlastně jsou a co jim stojí zato. Počet těch, kteří se potýkají s nějakými psychickými problémy, je alarmující. A není to případ pouze těch nejprestižnějších škol, jejichž studenti padají za oběť trestné uličce meritokracie. Nedávná studie, které se účastnilo 67 000 vysokoškolských studentů bakalářských oborů z více než stovky škol ve Spojených státech zjistila, že „vysokoškoláci čelí nevídanému množství potíží“ včetně vzrůstající úrovně deprese a úzkosti. Každý pátý vysokoško-

³⁸⁴ Suniya S. Lutharová, Samuel H. Barkin a Elizabeth J. Crossmanová: „I Can, Therefore I Must”: Fragility in the Upper Middle Classes, *Development & Psychopathology* 25, listopad 2013, s. 1529–1549, ncbi.nlm.nih.gov.

³⁸⁵ Ibid. Viz také Levineová: *The Price of Privilege*, s. 21, 28–29.

lák uvedl
mu čtvrt
cha.³⁸⁶ Po
mezi lety
rukou ne

Krom
ještě dalš
školáků t
kostného
pocit seb
soudy ze
konců i ji
ti se ve sv
ní a imag
autoři stu
váděli me
skými vys
prudký na
onistický
ským oče

Perf
V době, k
a hodnoc
neoliberál
potřebu se

³⁸⁶ Laura
The Bo
Court
A. Cher
and Su
Dispari
/10.100

³⁸⁷ Sally C.
Homici
Data Br

³⁸⁸ Thomas
Time: A
Psycholo
a Andre
Young P
Sophie
4.-10. kv

lák uvedl, že v uplynulém roce myslel na sebevraždu, a každému čtvrtému byla diagnostikována či léčena psychická porucha.³⁸⁶ Počet sebevražd mezi mladými (ve věku 20–24 let) se mezi lety 2000–2017 zvýšil o 36 %; více jich teď zemře vlastní rukou než jako oběť trestného činu.³⁸⁷

Kromě těchto klinických diagnóz psychologové objevili ještě další, méně nápadný neduh, jímž tato generace vysokoškoláků trpí: „skrytou epidemii perfekcionismu“. Celá léta úzkostného snažení zanechává v mladých lidech velmi křehký pocit sebeúcty, jenž závisí na úspěchu a je citlivý na náročné soudy ze strany rodičů, učitelů, přijímacích komisí a konec konců i jich samotných. „Iracionální ideály vlastní dokonalosti se ve světě, kde využitelnost jedince určují výkon, postavení a image, staly něčím žádaným, ba dokonce i nutným,“ píše autoři studie Thomas Curran a Andrew P. Hill. Průzkum prováděli mezi více než 40 000 americkými, kanadskými a britskými vysokoškoláky a mezi lety 1989 a 2016 zaznamenali prudký nárůst perfekcionismu, včetně 32% nárůstu perfekcionistaických přístupů spojených se společenským a rodičovským očekáváním.³⁸⁸

Perfekcionismus je typicky meritokratický nešvar. V době, kdy jsou mladí lidé ustavičně „tříděni, prosíváni a hodnoceni školami, univerzitami či zaměstnavateli, staví neoliberální meritokracie do centra moderního života silnou potřebu se snažit, podávat dobrý výkon a dosahovat dobrých

³⁸⁶ Laura Krantzová: 1-in-5 College Students Say They Thought of Suicide, *The Boston Globe*, 7. září 2018, uvádí výsledky studie Cindy H. Liuové, Courtney Steversonové, Sylvie H. M. Wongové, Miwy Yasuiové a Justina A. Chena: The Prevalence and Predictors of Mental Health Diagnoses and Suicide Among U.S. College Students: Implications for Addressing Disparities in Service Use, *Depression & Anxiety*, 6. září 2018, doi.org/10.1002/da.22830.

³⁸⁷ Sally C. Curtinová a Melonie Heronová: Death Rates Due to Suicide and Homicide Among Persons Aged 10–24: United States, 2000–2017, NCHS Data Brief, č. 352, říjen 2019, cdc.gov.

³⁸⁸ Thomas Curran a Andrew P. Hill: Perfectionism Is Increasing Over Time: A Meta-Analysis of Birth Cohort Differences from 1989 to 2016, *Psychological Bulletin* 145 (2019), s. 410–429, apa.org; Thomas Curran a Andrew P. Hill: How Perfectionism Became a Hidden Epidemic Among Young People, *The Conversation*, 3. ledna 2018, theconversation.com; Sophie McBainová: The New Cult of Perfectionism, *New Statesman*, 4.–10. května 2018.

výsledků“.³⁸⁹ Úspěch či neúspěch ve snaze tomuto požadavku vyhovět pak určuje naše zásluhy a sebeúctu.

Ti, kteří obsluhují páky a kladky tohoto meritokratického stroje, si neuvědomují, za jakou lidskou cenu funguje. V jedné upřímné a podnětné úvaze o riziku vyhoření vyjádřili členové přijímací komise Harvardovy univerzity obavy, že ti, kteří budou své středoškolské a vysokoškolské studium trávit pouze tím, že budou skákat, jak kdo píská, aby dosáhli co nejlepších výsledků, skončí jako „zmatení přeživší nějakého nepochopitelného celoživotního výcvikového tábora“. Tato esej, poprvé uveřejněná roku 2000, stále visí jako varovný příklad na webových stránkách k přijímacímu řízení na Harvardovu univerzitu.³⁹⁰

A PEKLO POKRAČUJE

Elitní vysoké školy tuto mánii honby za úspěchem podporují a odměňují skrze svou přijímací politiku, přičemž k žádné změně nedochází ani poté, když studenti dorazí do kampusu. Instinktivní třídění a soutěžení proniklo i do vysokoškolského života, kdy studenti znovu podstupují rituály přijetí či odmítnutí. Jeden případ za všechny: Harvard má více než čtyři stovky volnočasových klubů a organizací. Některé, například orchestr nebo univerzitní fotbalový tým, vyžadují jisté schopnosti, a tudíž pochopitelně pořádají konkurzy. Nicméně v dnešní době se „výběrka“ čili výběrová řízení pro přijetí do studentských organizací, ať už vyžadují nějaké zvláštní schopnosti nebo nikoli, stala běžnou záležitostí. Kultura výběrových řízení je natolik extrémní, že někteří studenti první ročník absolvují jako „Odmítnutí č. 101“, což je životní lekce, která je naučí, jak se vypořádat s neúspěchem odmítnutí.³⁹¹

³⁸⁹ Curran a Hill: Perfectionism Is Increasing Over Time, s. 413.

³⁹⁰ college.harvard.edu/admissions/apply/first-year-applicants/considering-gap-year.

³⁹¹ Lucy Wangová: Comping Harvard, *The Harvard Crimson*, 2. listopadu 2017, thecrimson.com; Jenna M. Wongová: Acing Rejection 10a, *The Harvard Crimson*, 17. října 2017, thecrimson.com.

Podobně jako samotné školy i studentské organizace se pyšní nízkou hranicí přijetí. Například Harvardská poradenská skupina se prohlašuje za „nejvýběrovější předprofesní studentskou skupinu na harvardském kampusu“ s tím, že průměrně přijímá jen 12 % uchazečů. Společnost karmínového klíče, která organizuje tzv. orientační týden pro první ročníky a má na starost prohlídky kampusu, rovněž propaguje svou výběrovost: přijímá pouze 11,5 % uchazečů. „Nechceme před turisty postavit jen tak kdekoho,“ vysvětluje její ředitel pro výběrová řízení. Avšak poptávka po talentu je, zdá se, méně podstatná než impulz znovu oživit trauma - a vzrušení - z meritokratické soutěže. „Člověk si prošel peklem, aby se dostal na Harvard,“ podotkl jeden student prvního ročníku v rozhovoru pro časopis *The Harvard Crimson*, „a pak v tom chce prostě pokračovat, protože je to adrenalin.“³⁹²

Vzestup kultury výběrových řízení ilustruje, jak se z vysokých škol stává základní výcvik soutěžní meritokracie, vzdělávání zaměřeného na sebeprezentaci a podávání žádostí. To posléze odráží i širší posun v roli vysokých škol a univerzit: jejich pověřovací funkce zastiňuje funkci vzdělávací. Třídění a usilování o něco vytlačuje výuku a vzdělávání. Děkaní a rektori tomu napomáhají poněkud sebekritickým tvrzením, že studenti se toho naučí mimo školu více než na hodinách. Mohlo by to znamenat (a zřejmě také kdysi znamenalo), že se studenti učí neformální cestou od svých spolužáků či z diskusí nad otázkami, které vyvstanou z hodin a četby. Čím dál více se to však vztahuje k networkingu, tedy získávání kontaktů.

Velmi blízko k networkingu a výběrovým řízením má také posedlost známkami. Nemohu sice dokázat, že se studenti v poslední době o své známky zajímají mnohem intenzivněji, nicméně rozhodně mám takový pocit. V roce 2012, kdy došlo k jednomu z vůbec největších skandálů s podváděním na elitních školách, muselo asi sedmdesát studentů opustit Harvard za to, že podváděli při zkoušce zadané na doma.³⁹³ V roce 2017

³⁹² Wangová: *Comping Harvard*.

³⁹³ Richard Pérez-Peña: *Students Disciplined in Harvard Scandal*, *The New York Times*, 1. února 2013, nytimes.com; Rebecca D. Robbins: *Harvard Investigates "Unprecedented" Academic Dishonesty Case*, *The Harvard Crimson*, 30. srpna 2012, thecrimson.com.

byla univerzitní etická komise zavalena podobnými případy, když bylo více než šedesát studentů nahlášeno s podezřením na podvod v zahajovacím počítačovém kurzu.³⁹⁴ Podvádění ovšem není jediným projevem posedlosti známkami. Na jisté proslulé právnické škole nesmějí pedagogové studentům sdělovat, kdy budou zveřejněny známky za předchozí semestr, jelikož se v minulosti ukázalo, že je-li tento důležitý okamžik znám předem, vyvolává to u studentů přílišnou úzkost. Nyní je tedy zveřejnění známek pečlivě plánováno tak, aby vystresovaní studenti mohli vyhledat odbornou pomoc.

AROGANCE A PONÍŽENÍ

Když Conant před Harvard a celý systém vysokoškolského vzdělávání postavil úkol otestovat a roztrdit americkou populaci, pochybuji, že si dokázal představit, jak neúprosnou meritokratickou soutěž tento projekt vyvolá. Dnes je role vysokých škol a univerzit coby arbitrů příležitosti natolik zakořeněna, že je těžké představit si nějaké alternativy. Nicméně přišel čas to udělat. Znovu zvážit roli vzdělání je důležité nejen proto, aby došlo k nápravě psychiky privilegovaných, ale také proto, aby došlo k nápravě polarizovaného občanského života, jenž je důsledkem meritokratického třídění.

Ve snaze vyřadit z provozu onen třídící stoj, který rozpohyboval Conant, je důležité nezapomínat na to, že režim zásluh využívá svou tyranii současně hned ve dvou směrech. U těch, kteří skončí na vrcholu, podněcuje úzkost, ochromující perfekcionismus a meritokratickou aroganci, jež pouze maskuje křehkou sebeúctu. U těch, kteří zůstanou vzadu, podněcuje demoralizující, či dokonce ponižující pocit selhání.

Tyto dvě tyranie mají společný morální původ: přetrvávající meritokratickou víru, že jsme – jako jednotlivci – plně zodpovědní za svůj úděl: Pokud uspějeme, je to díky našemu vlastnímu přičinění, a pokud selžeme, můžeme za to vinit je-

³⁹⁴ Hannah Natansonová: More Than 60 Fall CS50 Enrollees Faced Academic Dishonesty Charges, *The Harvard Crimson*, 3. května 2017, thecrimson.com.

dině
před
vyba
pro s

za so
ní ne
orien
i přev
této s
do ož
zváži
merit
řením
nací p
zení m
bycho
ných s

Jedna
pu na
předp
a děti
livost
vzdělá
dávání
jím jso
ný pes
níme.

N
o 2000
než 40

395 Joh
Ron
The

dině sami sebe. Zdá se to sice inspirativní, avšak tato úporná představa individuální zodpovědnosti velmi ztěžuje možnost vybavit se pro boj s rostoucí nerovností dnešní doby smyslem pro solidaritu a pocitem vzájemné zodpovědnosti.

Bylo by nicméně chybou domnívat se, že zodpovědnost za současnou nerovnost v příjmech a společenském postavení nese výhradně vysokoškolské vzdělání. Projekt globalizace orientované na trh, technokratický směr současné politiky i převzetí demokratických institucí oligarchy, to vše nese na této situaci spoluvinu. Než se však v sedmé kapitole pustíme do ožehavé otázky práce v globalizované ekonomice, stojí zato zvážit, co by bylo možné udělat proto, abychom drsné dopady meritokratického třídění zmírnili, a to v obou směrech: ošetřením ran, jež utrží ti, kteří jsou vybraní coby vítězové, i eliminací pokořování těch, kteří skončí jako poražení.

Zvažme nejprve skromný návrh reformy přijímacího řízení na vysoké školy - přinejmenším pro ilustraci toho, jak bychom se mohli onoho vysilujícího koloběhu třídění a úporných snah začít zbavovat.

LOSOVÁNÍ KVALIFIKOVANÝCH

Jedna možná cesta k reformě by spočívala ve zlepšení přístupu na elitní vysoké školy snížením významu testu studijních předpokladů a eliminováním výhod pro tzv. dědice, sportovce a děti sponzorů.³⁹⁵ Podobné reformy by sice zvýšily spravedlivost systému, neřešily by však problém vysokoškolského vzdělání coby třídícího projektu, jehož role spočívá ve vyhledávání talentů a alokování příležitostí a odměn pro ty, kteří jím jsou obdařeni. Jenomže právě v tomto projektu je zakopaný pes. Tím, že posílíme jeho meritokratičnost, ho jen upevníme.

Namísto toho zvažme následující: každý rok se zhruba o 2000 míst, které nabízí Harvard a Stanford, uchází více než 40 000 studentů. Členové přijímacích komisí prohlašují,

³⁹⁵ Johns Hopkinsova univerzita zrušila tzv. dědické výhody v roce 2014. Viz Ronald J. Daniels: Why We Ended Legacy Admissions at Johns Hopkins, *The Atlantic*, 18. ledna 2020, theatlantic.com.

že velká část těchto uchazečů má předpoklady na Harvardu či Stanfordu úspěšně studovat. To samé bude zřejmě platit i o desítkách dalších výběrových vysokých škol a univerzit, jež lákají mnohem více zájemců, než mohou uspokojit. (V roce 2017 přijalo 87 vysokých škol a univerzit méně než 30 % uchazečů o studium).³⁹⁶ Už v roce 1960, kdy byl poměr přijatých uchazečů méně znepokojivý, kdosi citoval dlouholetého člena přijímací komise na Yale, jenž prohlásil: „Člověk má občas strašlivý pocit, že kdyby ty tisíce [příhlášek] vzal a hodil ze schodů a pak z té hromady náhodně jeden tisíc vybral, vznikla by stejně dobrá třída jako ta, která vzešla ze zasedání komise.“³⁹⁷

Můj návrh bere tento postřeh vážně. Z oněch více než 40 000 uchazečů vyřadíme ty, kteří by na Harvardu ani Stanfordu neuspěli, tedy ty, kteří nemají předpoklady k úspěšnému studiu a nepřispívali by ke vzdělávání svých spolužáků. Přijímacím komisím by pak zbývalo řekněme zhruba 30 000 kvalifikovaných kandidátů, možná 25 000 nebo 20 000. Místo abychom se však věnovali stále obtížnějšímu a nejistějšímu úkolu či snaze předpovědět, kteří z nich mají ty největší zásluhy, vybrali bychom příslušnou třídu losem. Jinými slovy, hodíme osobní složky všech kvalifikovaných uchazečů ze schodů, vyberme z nich 2000 a nechme to tak.³⁹⁸

Tento návrh nepřehlíží zásluhy úplně: přijímání by byli pouze ti kvalifikovaní. Nicméně zásluhy vnímá jako kvalifi-

396 Výchozí data pro výpočty viz Desilver: A Majority of U.S. Colleges Admit Most Students Who Apply, Pew Research Center.

397 Katharine T. Kinkeadová: *How an Ivy League College Decides on Admissions*, New York: W. W. Norton 1961, s. 69.

398 V posledních desetiletích navrhlo loterijní způsob přijímaček hned několik lidí. Jedním z nich byl Robert Paul Wolff, jenž v roce 1964 navrhl, aby se studenti zapisovali na vysoké školy náhodně. Wolff: *The College as Rat-Race: Admissions and Anxieties*, *Dissent*, zima 1964; Barry Schwartz: *Top Colleges Should Select Randomly from a Pool of "Good Enough,"* *The Chronicle of Higher Education*, 25. února 2005; Peter Stone: *Access to Higher Education by the Luck of the Draw*, *Comparative Education Review* 57, srpen 2013; Lani Guinier: *Admissions Rituals as Political Acts: Guardians at the Gates of Our Democratic Ideals*, *Harvard Law Review* 117 (listopad 2003), s. 218–219; inspiraci ohledně tématu náhodného výběru čerpám též z práce Charlese Petersena: *Meritocracy in America, 1930–2000*, dizertační práce, Harvard University 2020.

kační práh, nikoli ideál, jenž má být maximalizován.³⁹⁹ Je to rozumné především z praktického hlediska. Ani ti nejmou-
dřejší členové přijímacích komisí nemohou dokonale přesně
posoudit, kteří osmnáctiletí nakonec skutečně výjimečně při-
spějí společnosti, ať už akademicky či jinak. Valorizujeme sice
talent, ovšem v kontextu přijímacích zkoušek na vysoké školy
jde o velmi vágní a mlhavý koncept. Zatímco matematické-
ho génia je asi možné v raném věku odhalit, talent obecně je
mnohem složitější a méně predikovatelná věc.

Uvažme, jak těžké je posoudit třeba i konkrétněji vy-
mezený talent či schopnosti. Nolan Ryan, jeden z nejlepších
nadhazovačů v dějinách baseballu, drží dosud nepřekonaný
rekord v počtu vyautování a byl hned v prvním kole hlasová-
ní zvolen do baseballové Síně slávy. Když mu bylo osmnáct,
musel si na výběr do týmu počkat až do 12. kola; před ním si
týmy vybraly 294 jiných – podle všeho slibnějších – hráčů.⁴⁰⁰
Tom Brady, jeden z nejvýznamnějších rozehrávačů v dějinách
amerického fotbalu, byl ve výběru až sto devadesátý devátý.⁴⁰¹
Pokud je i tak úzce vymezené nadání jako schopnost poslat
někam baseballový nebo fotbalový míč těžké předpovědět
s jistotou, bylo by hloupé se domnívat, že je možné kvalifi-
kovaně predikovat schopnost významně či podstatně ovlivnit
společnost či nějakou oblast v budoucnu, což by ospravedlňo-
valo nuancované hodnocení slibných maturantů.

Nejpádnejším důvodem pro loterii je však boj s tyraníí
zásluh. Pokud bychom stanovili jistý kvalifikační práh a vše
ostatní ponechali náhodě, mohli bychom ochránit duševní
zdraví posledních ročníků střední školy a alespoň do jisté
míry zmírnit onu ubíjející zkušenost biflování a snahu o doko-
nalost, ve které se studium za poslední léta proměnilo. Záro-
veň by to srazilo hřebínek meritokratické nadutosti, neboť by
tím bylo jasné, co již platí tak jako tak, totiž že ti, kteří skončí
na vrcholku, se tam nedostali vlastním přičiněním, ale dluží

³⁹⁹ Za tuto představu zásluh coby kvalifikačního prahu vděčím debatám
s Danielem Markovitzem a se studenty svého doktorandského semináře
„Meritokracie a její kritikové“.

⁴⁰⁰ Andrew Simon: These Are the Best Late-Round Picks in Draft History,
MLB News, 8. června 2016, mlb.com.

⁴⁰¹ National Football League draft, 2000, nfl.com.

za své štěstí rodinnému zázemí a přirozenému talentu, jenž je z morálního hlediska podobný šťastné náhodě při losování. Dokážu si představit přinejmenším čtyři námitky:

1. Co kvalita vzdělání?

Záleží na stanovení správného kvalifikačního prahu. Něco mi však říká, že přinejmenším na těch nejlepších šedesáti či osmdesáti vysokých školách a univerzitách by se kvalita diskusí ve třídě a akademických výsledků nijak výrazně nelišila. Mé tušení může být mylné, nicméně to lze snadno zjistit. Začněme malým experimentem: přijměme polovinu třídy za použití stávajícího systému a druhou polovinu cestou losování a pak srovnáme jejich studijní výsledky v závěru studia (a znovu po několika letech v zaměstnání). Stanford se k realizaci tohoto experimentu vlastně velmi přiblížil koncem šedesátých let dvacátého století, nakonec se však od plánu rychle upustilo, když narazil u ředitele přijímací komise.⁴⁰²

2. Co diverzita?

V principu je možné losování upravit a zajistit tak diverzitu v jakékoli míře, kterou si daná škola určí, a to tím, že každému studentovi ve zvýhodněné kategorii přiřadíme dva nebo tři losovací lístky. Tím by bylo dosaženo kýžené diverzity, aniž bychom rezignovali na princip náhody. A ještě jedna varianta ke zvážení: k vyvážení meritokratické tendence přijímat studenty „dědičně“, jak se to v současné době děje, by školy nejprve přijaly jistý počet kvalifikovaných uchazečů, jejichž rodiče vysokou školu nenavštěvovali, a pak by se losovalo.

⁴⁰² Popis navrhovaného experimentu na Stanfordu, který vychází z archivního výzkumu, uvádí Petersen: *Meritocracy in America, 1930-2000*.

Ideálně
svých al
kračova
losovací
gorií pro
škola po
případe
diců mu
Alespoň
privileg
v tom po

Up
jsou abs
pokud b
noucímu
by vyčle
by to če
školy v
časném
řejně zn
záminko

4. Ne
výběrovo

Možná a
kud byst
vyššího v
cháží, zle
děpodob
kého okr
a kvalitu
snaha a v
podněcuj
je pro vz
vání třídě
nevýhodu

3. Co tzv. dědicové a děti sponzorů?

Ideálně by vysoké školy měly přestat upřednostňovat děti svých absolventů. Nicméně v případě, že by v tom chtěly pokračovat, tak by každému takovému uchazeči přiřadili dva losovací lístky místo jednoho (podobně jako v případě kategorií pro zajištění diverzity výše), anebo i více, pokud by to škola považovala za nutné. Stojí za zmínku, že v některých případech by pro zachování stávajícího počtu přijímaných dědiců muselo být přiděleno až pět nebo šest losovacích lístků. Alespoň by to zviditelnilo výhody, které tyto školy poskytují privilegovaným dětem, a možná by to i podnítilo diskusi, zda v tom pokračovat.

Upřednostňování dětí významných sponzorů, kteří nejsou absolventy školy, by se také mělo eliminovat. Nicméně pokud by školy nedokázaly odolat finančnímu benefitu plynoucímu z prodeje několika míst v přijímané třídě, jednoduše by vyčlenily určitý počet do aukce nebo přímého prodeje. Byl by to čestnější způsob jak přiznat kompromis, jež některé školy v současnosti maskují zásluhami. Podobně jako v současném systému by ti, kteří koupěná místa obdrží, nebyli veřejně známi, aspoň by si však nekupovali místo pod falešnou záminkou větších zásluh.

4. Nesnížil by systém losování u přijímacích zkoušek aspekt výběrovosti, a nepodrypal tudíž prestiž nejlepších škol a univerzit?

Možná ano. Ale je to skutečně oprávněná námitka? Leda pokud byste věřili, že prestiží motivované „opětovné protřídění“ vyššího vzdělání, k němuž několik posledních desetiletí dochází, zlepšilo kvalitu výuky a studia – což je vysoce nepravděpodobné. Soustředování studentů s nejlepším skóre do úzkého okruhu supervýběrových škol jen prohloubilo nerovnost a kvalitu vzdělávání nezvýšilo, nebo jen minimálně. Úzkostná snaha a vzorné plnění požadavků, jež meritokratické třídění podněcuje, pak studenty brzdí v samostatném objevování, jež je pro vzdělání v rámci svobodných umění typické. Utlumování třídění a obchodu s prestiží by znamenalo přínos, nikoli nevýhodu losovacího systému.

Pokud by větší počet elitních vysokých škol a univerzit začal přijímat kvalifikované studenty losováním, snížily by tím alespoň do jisté míry stres, jenž se stal synonymem posledních ročníků střední školy. Mladí lidé směřující na vysokou školu a jejich rodiče by si uvědomili, že kromě prokazatelné schopnosti zvládnout vysokoškolské studium by už nemuseli obětovat dospívání předháněním se v počtu aktivit a úspěchů, jež mají udělat dojem na přijímací komise. Ochrannářský typ rodičovství by mohl ustoupit a napomoci k větší emoční pohodě jak rodičů, tak jejich dětí. Když by mladí lidé byli ušetřeni ran utržených na bojišti zásluh, mohli by přijít na vysokou školu méně tvární a více otevření intelektuálnímu bádání i prozkoumávání sebe sama.

Tyto změny by zmírnily škody, které způsobuje tyranie zásluh vítězům. Ale co všichni ostatní? Pouze asi 20 % absolventů středních škol je strženo přijímačkovým šílenstvím s cílem dostat se na prestižní univerzity. Co tedy zbývajících 80 %, jež navštěvuje méně významné univerzity nebo jen dvouleté vysoké školy, anebo na vysoké vůbec nestuduje? Pro ně neznamena tyranie zásluh devastující přijímačkový závod, ale demoralizující svět práce, jenž nabízí mizerné ekonomické odměny a nedostatečný společenský status těch, jimž chybí meritokratický kredit.

ODSTAVENÍ TŘÍDICÍHO STROJE

Adekvátní odpověď vyžaduje ambiciózní projekt: meritokratický třídící stroj bychom měli vypnout snížením sázek na výhru v podobě přijetí na vysoce výběrové vysoké školy a univerzity. Obecněji: měli bychom přijít na to, jak dosáhnout úspěchu v životě s menší závislostí na vysokoškolském titulu.

Jakýkoli pokus o ocenění práce musí začít tím, že budeme brát vážně různé formy výuky a praktického výcviku, jež lidé na tento úkol připravují. To znamená zvrátit trend ústupu od veřejných vysokých škol, vypořádat se s opomíjením technického a praktického vzdělání a zrušit ostrou hranici jak z hlediska financování, tak prestiže, mezi čtyřletými vysokými školami a dalšími formami poststředoškolského vzdělávání.

Jednou z překážek utlumování meritokratického třídění ve vyšším vzdělání je to, že - alespoň ve Spojených státech - je většinou poskytováno soukromými školami a univerzitami. Tyto instituce jsou sice soukromé, nicméně i tak jsou podstatně závislé na federálním financování, zvláště v případě finanční pomoci studentům a financování federálních výzkumných projektů. Některé disponují obrovskými nadačními fondy, které generují příjem, jenž obvykle nepodléhá zdanění. (Republikánská daňová reforma roku 2017 uvalila daň na příjmy z nadace u zanedbatelného počtu bohatých vysokých škol).⁴⁰³ V principu by federální vláda mohla využít této páky k tomu, aby soukromé vysoké školy a univerzity přiměla k zvýšení počtu přijímaných studentů, k přijímání studentů ze znevýhodněných poměrů, dokonce i k tomu, aby přijaly nějakou verzi z navrhovaného losovacího systému u přijímacího řízení.⁴⁰⁴

Nicméně je dost nepravděpodobné, že pouze tyto kroky by snížily prestiž přijetí alespoň na jednu výběrovou školu. Významnější by proto byla opatření spočívající ve snadnějším přístupu na čtyřleté veřejné vysoké školy a univerzity a větší podpoře dvouletých vysokých škol, technického a praktického vzdělávání a přípravy. Právě ty tvoří, konec konců, edukační prostředí, v němž většina Američanů získává dovednosti potřebné k slušnému životu.

Vládní podpora státních univerzit a vysokých škol v posledních letech klesá, zatímco školné vzrostlo natolik, že o veřejném charakteru těchto institucí lze úspěšně pochybovat.⁴⁰⁵ V roce 1987 měly veřejné vysoké školy na jednoho studenta třikrát vyšší příjem od státu a místní vlády než ze školného. Jenomže tím, jak vládní financování sláblo, školné narůstalo.

⁴⁰³ Sarah Waldecková: A New Tax on Big College and University Endowments Is Sending Higher Education a Message, *The Conversation*, 27. srpna 2019, theconversation.com.

⁴⁰⁴ Jak je popsáno výše, Daniel Markovits navrhuje podmínit osvobození nadačních příjmů soukromých univerzit od daní rozšířením diverzity jejich studentstva, ideálně navýšením počtu přijímaných studentů. Viz Markovits: *The Meritocracy Trap*, New York: Penguin Press 2019, s. 277-278.

⁴⁰⁵ Michael Mitchell, Michael Leachman a Matt Saenz: State Higher Education Funding Cuts Have Pushed Costs to Students, Worsened Inequality, Center on Budget and Policy Priorities, 24. října 2019, cbpp.org.

V roce 2013 tak získávaly vysoké školy stejný příjem ze školného jako od státu a místní samosprávy.⁴⁰⁶

Mnoho předních veřejných univerzit je teď „veřejných“ pouze podle jména.⁴⁰⁷ Například na Madisonově wisconsinské univerzitě tvoří státní příspěvek pouze 14 %.⁴⁰⁸ Na Virginské univerzitě se státní příspěvek na financování školy podílí pouze 10 %.⁴⁰⁹ V polovině osmdesátých let tvořil státní příspěvek na Texaské univerzitě v Austinu 47 % školního rozpočtu; dnes je to pouhých 11 %. Mezitím se podíl ze školného zvýšil více než čtyřnásobně.⁴¹⁰

S klesající veřejnou podporou a zvyšujícím se školným raketově roste studentský dluh. Dnešní generace studentů začíná svou kariéru a utápí se v dluzích. Za posledních patnáct let se celková dlužná částka za studentské půjčky zvýšila více než pětinašobně. Do roku 2020 překročila 1,5 bilionu dolarů.⁴¹¹

Do očí bijícím příkladem meritokratické výchyly ve financování vysokého školství je propast mezi federální podporou vyššího vzdělání a podporou technického a praktického školství. Ekonomka z Brookings Institution Isabel Sawhillová uvádí šokující přehled této disproporce:

Porovnejme skrovnou částku určenou na zaměstnanost a odborné školství s částkou určenou pro vysokoškolské vzdělání ve formě grantů, půjček a daňových dobropisů. V akademickém roce 2014-

-
- 406** Jillian Berman: State Colleges Receive the Same Amount of Funding from Tuition as from State Governments, *MarketWatch*, 25. března 2017, citována je analýza Petera Hinrichse, ekonoma Federální rezervní banky v Clevelandu, marketwatch.com.
- 407** Viz Andrew Delbanco: *College: What It Was, Is, and Should Be*, Princeton, NJ: Princeton University Press 2012, s. 114.
- 408** Budget in Brief, Budget Report 2018–2019, University of Wisconsin-Madison, s. 3, budget.wisc.edu.
- 409** The State of the University: Q&A with President Teresa Sullivan, *Virginia*, léto 2011, uvamagazine.org.
- 410** UT Tuition: Sources of Revenue, tuition.utexas.edu. Údaje nezahrnují příjmy z výnosů ropy a plynu. Poměrný příjem ze školného a poplatků vzrostl z 5 % v letech 1984–1985 na 22 % v letech 2018–2019.
- 411** Nigel Chiwaya: The Five Charts Show How Bad the Student Loan Debt Situation Is, *NBC News*, 24. dubna 2019, nbcnews.com; Zack Friedman: Student Loan Debt Statistics in 2020: A Record \$1.6 Trillion, *Forbes*, 3. února 2020, forbes.com.

2015 bylo vyčleněno 162 miliard dolarů na pomoc lidem směřující-
cím na vysokou školu. Oproti tomu na technické a odborné vzdě-
lávání vydá ministerstvo školství zhruba 1,1 miliardy ročně.⁴¹²

Sawhillová dodává, že i kdybychom sečetli podporu
technického a odborného vzdělávání s výdaji na pomoc neza-
městnaným v hledání nové práce, „utratíme za tyto programy
souvisejícími se zaměstnáním na federální úrovni ročně pou-
ze asi 20 miliard dolarů“.⁴¹³

Částka, kterou Spojené státy vydají za vyškolení či re-
kvalifikační kurzy pracovníků, není malá pouze ve srovnání
s částkou věnovanou vyššímu vzdělání. Je rovněž nepatrná
v porovnání s tím, kolik do této oblasti investují jiné země.
Ekonomové hovoří o „aktivní politice pracovního trhu“, když
popisují vládní programy, které pomáhají vybavit pracovníky
dovednostmi, jež jsou na trhu práce žádané. Tato politika je
reakcí na skutečnost, že pracovní trh sám o sobě nefunguje
hladce; často je třeba nabídnout školicí a rekvalifikační pro-
gramy, které pracovníkům pomohou najít místa vhodná pro
jejich dovednosti. Sawhillová upozorňuje, že ekonomicky
vyspělé země za tyto aktivizační programy v průměru utratí
0,5% svého HDP. Francie, Finsko, Švédsko a Dánsko na tyto
programy věnují více než 1 % HDP. Spojené státy pouhých
0,1% - méně než utratí za věznice.⁴¹⁴

Nezájem o tuto aktivní politiku pracovního trhu ve Stá-
tech možná odráží víru trhu, že nabídka a poptávka (v tomto
případě po pracovnících) se automaticky samy doplňují. Záro-
veň to však odráží meritokratické přesvědčení, že vysokoškols-
ké vzdělání je primární cestou k úspěchu. „Jedním z důvodů,
proč Spojené státy opomíjejí zaměstnání a odborný výcvik, je
možná to,“ píše Sawhillová, „že hlavní důraz byl a je kladen na
financování vyššího vzdělání. Zřejmě se tedy předpokládá, že
na vysokou školu musí jít každý.“⁴¹⁵

⁴¹² Isabel Sawhillová: *The Forgotten Americans: An Economic Agenda for
a Divided Nation*, New Haven, CT: Yale University Press 2018, s. 114.

⁴¹³ Ibid.

⁴¹⁴ Ibid., s. 111-113. Údaje uvedené pro země OECD.

⁴¹⁵ Ibid., s. 113.

Jak jsme ovšem viděli, bakalářský titul získá pouze asi třetina všech Američanů. Pro všechny ostatní se přístup k dobře placené práci odvíjí od forem vzdělání a výcviku, které žalostně zanedbáváme. Navzdory prestiži, která je lákavá, odvádí meritokratické přesvědčení, že čtyřleté vysokoškolské vzdělání představuje bránu k úspěchu, pozornost od vzdělávacích potřeb většiny. Opomíjení těchto potřeb nejenže poškozují ekonomiku, ale vyjadřuje též nedostatek úcty tomu druhu práce, kterou odvádí pracující třída.

HIERARCHIE ÚCTY

Napravit škody napáchané třidicím strojem vyžaduje více než jen lepší financování odborného školství. Vyžaduje od nás přehodnotit způsob, jakým oceňujeme různé druhy práce. Jednou z cest, jak začít, je postupně nabourávat hierarchii úcty, jež propůjčuje větší úctu a prestiž studentům zapsaným na výběrových vysokých školách a univerzitách než těm, kteří studují na veřejných školách či v technických a odborných odvětvích. Vyučít se instalátérem, elektrikářem či dentální hygienistkou by mělo být respektováno coby hodnotný přínos k obecnému dobru, nikoli jako cena útěchy pro ty, jimž chybí příslušné skóre z testu studijních předpokladů nebo finanční prostředky, aby to dotáhli na nejprestižnější univerzity.

Vysokoškolské vzdělání získává velkou část své prestiže díky svému proklamativně vyššímu účelu: nejen vybavit studenty pro svět práce, ale připravit je také na to, aby se z nich stali morálně citlivé lidské bytosti a efektivní demokratičtí občané schopní promýšlet obecné dobro. Jelikož mám za sebou léta výuky morální a politické filosofie, jsem přesvědčen o tom, že morální a občanská výchova má velký význam. Ale proč se domnívat, že čtyřleté vysoké školy mají, nebo by měly mít, na tuto misi monopol? Širší pojetí vzdělávání občanů k demokracii by se podobnému vydělování občanské výchovy na univerzitách bránilo.

Především bychom měli uznat, že elitní vysoké školy a univerzity si při plnění tohoto úkolu nevedou obzvláště dob-

ře.⁴¹⁶ Větš
a občansk
denty pří
v rámci v
vě neutrá
úzkoprofi
malý pros
sání otá
kriticky r

Sam

a univerzi
jenž se za
většina př
ve vštěpo
rozvíjení
rálními a
možná př
nerací a k

I kdy

ské výcho
proč by č
kurzy věn
Občanská
hou tradic

Inspi

Rytířů prá
v Americe
cí mohli in
z republik
jako na so

416 Jde sice
kdo na
and Sho
Educati
Meanin
Deresie
the Way

417 Michael
Philosop
Press 19

ře.⁴¹⁶ Většina klade v rámci kurikula jen malý důraz na morální a občanskou výchovu či na ten typ studia dějin, jež by studenty připravilo na zodpovědná praktická rozhodnutí a soudy v rámci veřejného dění. Stále větší význam rádobý hodnotově neutrálních společenských věd spolu s rostoucím počtem úzkoprofilových, vysoce specializovaných kurzů nechává jen malý prostor pro ty kurzy, které by studenty stavěly před zásadní otázky morální a politické filosofie a umožňovaly jim kriticky reflektovat jejich morální a politická přesvědčení.

Samozřejmě existují i výjimky. A mnoho vysokých škol a univerzit od studentů vyžaduje účast na tom či onom kurzu, jenž se zabývá etickými nebo občanskými tématy. Nicméně většina předních univerzit a vysokých škol je dnes dobrá spíše ve vštěpování technokratických dovedností a orientace než rozvíjení schopnosti uvažovat a rozjímat nad základními morálními a občanskými otázkami. Tento technokratický důraz možná přispěl k selhání vládnoucích elit posledních dvou generací a k morálnímu úpadku veřejného diskurzu.

I kdyby však bylo mé hodnocení stavu morální a občanské výchovy na elitních školách příliš tvrdé, neexistuje důvod, proč by čtyřleté vysoké školy měly být jediným místem pro kurzy věnované morálním úvahám a občanské argumentaci. Občanská výchova takříkajíc pod širým nebem má přeci dlouhou tradici.

Inspirujícím příkladem může být požadavek odborářů Rytířů práce, což je jedna z prvních odborových organizací v Americe, na zřízení továrních čítáren, aby se tam pracující mohli informovat o veřejném dění. Tento požadavek vzešel z republikánské tradice, jež na občanskou výuku pohlížela jako na součást světa práce.⁴¹⁷

⁴¹⁶ Jde sice spíše o osobní dojem či pozorování, ale nejsem zdaleka první, kdo na ně upozorňuje. Viz např. Delbanco: *College: What It Was, Is, and Should Be*, Princeton University Press 2012; Anthony T. Kronman: *Education's End: Why Our Colleges and Universities Have Given Up on the Meaning of Life*, New Haven, CT: Yale University Press 2008; William Deresiewicz: *Excellent Sheep: The Miseducation of the American Elite and the Way to a Meaningful Life*, New York: Free Press 2014.

⁴¹⁷ Michael J. Sandel: *Democracy's Discontent: America in Search of a Public Philosophy*, Cambridge, MA: The Belknap Press of Harvard University Press 1996, s. 168–200.

Jak poznamenal kulturní historik Christopher Lasch, cizokrajné návštěvníky Ameriky v devatenáctém století překvapovala všeobecná rovnost podmínek, které zde panovaly. Nemysleli tím ani tak rovnoměrnou distribuci bohatství či příležitostí se prosadit, ale spíše nezávislost myšlení a názorů, jež všechny občany stavěly zhruba na stejnou úroveň:

Občanská práva umožnila i prostším členům společnosti získat přístup k vědění a kultivování, jež byly jinde výsadou privilegovaných tříd... Přispění pracujících k obecnému dobru na sebe vzalo podobu ducha i svalů. Američtí mechanici, uvádělo se, „nejsou nevzdělaní dělníci, ale osvícení, přemýšliví lidé, kteří nejenže vědí, jak používat ruce, ale nejsou jim cizí ani zásady“. Technické časopisy se k tomuto tématu neustále vracely.⁴¹⁸

Lasch pak dochází k obecnějšímu závěru, že egalitární podoba americké společnosti devatenáctého století nebyla ani tak záležitostí společenské mobility jako obecného pronikání vědomostí a vzdělání napříč všemi třídami a povoláními.⁴¹⁹ Jenže přesně tento typ rovnosti ničí meritokratické třídění. Usiluje o koncentraci inteligence a učení v citadele vysokoškolského vzdělání a slibuje, že přístup k ní zajistí spravedlivou soutěží. Tento způsob alokování přístupu k učení však podrývá úctu k práci a poškozují obecné dobro. Občanská výchova může vzkvétat stejně tak na vyšších odborných školách, učilištích nebo úřadech práce, jako v břečtanem porostlých kampusech. Není důvod se domnívat, že by budoucí zdravotní sestry či instalatéři byli pro umění demokratické argumentace méně vhodní než budoucí manažerští poradci.

JAK ZMÍRNIT AROGANCI ZÁSLUH

Nejsilnějším protivníkem zásluh, tedy představy, že jsme zodpovědní za svůj úděl a zasluhujeme si, co máme, je myšlenka,

⁴¹⁸ Christopher Lasch: *The Revolt of the Elites and the Betrayal of Democracy*, New York: W. W. Norton & Company 1995, s. 59-60.

⁴¹⁹ *Ibid.*, s. 55-79.

že náš osud se vymyká naší kontrole, že za úspěch (stejně jako za problémy) vděčíme boží milosti, rozmarům osudu nebo šťastnému losu. Už puritáni přišli na to, jak jsme viděli v druhé kapitole, že bezvýhradnou etiku milosti je téměř nemožné udržet. Žít ve víře, že nemáme žádný vliv na to, zda budeme na onom světě spaseni, anebo uspějeme v tom pozemském, je těžké skloubit s představou svobody a přesvědčením, že dostáváme, co si zaslужujeme. Proto také zásluhy mají tendenci vytlačovat milost; dříve či později budou úspěšní tvrdit, a uvěří tomu, že za svůj úspěch vděčí sami sobě a že ti, kteří neuspěli, mají menší cenu než oni.

Avšak ani v okamžiku největšího vítězství nenabízí meritokratická víra slibované nezávislé sebeovládání. Neposkytuje ani východisko pro solidaritu. Nešetrné k poraženým a represivní vůči vítězům se zásluhy stávají tyranem. V tom okamžiku můžeme povolát jejich dávného nepřítele, aby je zkontroloval. Přesně toho, v jedné nepatrné oblasti života, se snaží docílit losovací systém přijímacích zkoušek. Nabízí možnost zmírnit aroganci zásluh.

Spolu s úvahami o tyranii, které musí kvůli zásluhám čelit zámožné, soutěživé děti, se mi vybavují dva zážitky z let mého vlastního dospívání.

Mánie třídění a rozdělování podle prospěchu pronikla koncem šedesátých let i na veřejnou střední školu, do které jsem tehdy v kalifornských Pacific Palisades chodil. Tento trend byl tak silný, že ačkoli se mnou na střední škole studovalo dalších asi 2300 studentů, já byl neustále jen ve společnosti těchž 30 nebo 40 dětí s nejlepšími výsledky. Náš matikář v osmé třídě pak rozdělování podle známek dovedl do extrému. Myslím, že to bylo buď v hodinách algebry, nebo geometrie, už si přesně nevzpomínám. První tři ze šesti řad byly takzvané řady cti, a tam si studenti sedali přesně v tom pořadí, jaké jim určil průměr v daném předmětu. To znamenalo, že zasedací pořádek se měnil po každém testu nebo písemce. Aby bylo drama ještě větší, ohlásil učitel nový zasedací pořádek ještě předtím, než nám rozdal opravené cvičení. Já byl v matematice dobrý, ale nenejlepší. Obvykle jsem putoval někde mezi druhou a čtvrtou či pátou lavicí. Jedna holka jménem Kay, matematické eso, seděla téměř vždycky v první lavici.

Jako čtrnáctiletý jsem si myslel, že takhle škola funguje. Čím lépe si člověk vede, tím lepšího dosáhne ohodnocení. Všichni věděli, kdo je nejlepší v matematice a kdo zazářil, nebo naopak vybuchl v tom či onom testu. I když jsem si to v té chvíli ještě neuvědomoval, bylo to pro mne první setkání s meritokracií.

Než jsme došli do desátého ročníku, začínal si tento prospěchový systém vybírat svou daň. Většina z nejúspěšnějších studentů byla posedlá známkami, ale nejen svými, ale i těch ostatních. Byli jsme extrémně soutěživí, dokonce tak, že starost o známky u nás málem zastínila i přirozenou touhu po poznání.

To znepokojovalo našeho učitele biologie v 10. ročníku, profesora Farnhama, věčně sarkastického, věčně chodícího v košili s motýlkem, jehož třída se hemžila hady, ještěrkami, rybami, myšmi a dalšími fascinujícími živými tvory. Jednoho dne nám dal neohlášený test. Řekl nám, ať si vytáhneme kousek papíru, napíšeme na něj čísla od jedničky do patnáctky a odpovídáme pak „pravda“ nebo „lež“. Když si někteří začali stěžovat, že nám nezadal žádné otázky, řekl, abychom si ke každému číslu vymysleli nějaké tvrzení a pak k němu připsali, zda je pravdivé či ne. Studenti se s úzkostí dotazovali, zda ten namátkový test bude na známky a bude se počítat. „Ano, jistěže,“ odpověděl.

V té chvíli mi to připadalo jako zábavný, ačkoli poněkud excentrický školní vtip. Ale při zpětném pohledu si uvědomuji, že profesor Farnham se tím jistým způsobem snažil potlačit tyranii zásluh. Snažil se odvést na dostatečnou dobu naši pozornost od známek a výkonu, aby nás dokázala zaujmout ještěrka.

Od konce
ho stolet
rou prác
Dnes je t
rozdíl ve
(ekonom
bil. V roc
absolven
bylo o 80
Ačk
s dobrou
udělala n
pracovní

420 Anne
Capito
také S
Future
421 Caseo
Sawhi